

**Vera Ćubela Adorić
Ana Proroković
Zvezdan Penezić
Ivana Tucak**

**ZBIRKA
PSIHOLOGIJSKIH
SKALA I UPITNIKA**

Svezak 3

Zadar, 2006.

Izdavač
Publisher
SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

Glavni i odgovorni urednik
Editor in Chief
Vera Ćubela Adorić

Tajnik i izvršni urednik
Secretary and Managing Editor
Zvezdan Penezić

Uredništvo
Editorial Board
Vera Ćubela Adorić, Zvezdan Penezić, Ana Proroković, Ivana Tucak

Recenzenti / Reviewers
Dr. sc. Željka Kamenov
Dr. sc. Vladimir Takšić

Lektor / Croatian Language Editor
Renata Štimac

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Znanstvena knjižnica Zadar

UDK 159.9.072(035)

ZBIRKA psihologijskih skala i
upitnika / Katica Lacković-Grgin ... <et
al.>. - Zadar : Filozofski fakultet, 2002-
. - sv. ; 30 cm

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)

Sv. 3. - Zadar : Sveučilište, 2006.
- III, 94 str.
Bibliografija uz svaki rad.
ISBN 953-7237-10-9

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)
ISBN 953-7237-10-9 (sv. 3)

PREDGOVOR

Zbirka psihologijskih skala i upitnika jedinstvena je znanstveno-stručna publikacija u hrvatskoj psihologiji, koja nudi sustavan prikaz mjernih instrumenata u čijoj su izradi, adaptaciji i validaciji sudjelovali djelatnici Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Željeli smo na taj način široj znanstvenoj i stručnoj javnosti prezentirati dio istraživačke aktivnosti na Odjelu, ali i drugim kolegama olakšati istraživački rad nudeći, uz same mjerne instrumente na hrvatskome jeziku, i sve druge informacije koje su relevantne za njihov eventualni odabir u istraživačke i/ili primijenjene svrhe. Zapravo su ključni poticaj za pokretanje ove edicije bile česte zamolbe naših kolega koji rade u praksi ili na drugim znanstvenim institucijama za integralnim primjercima instrumenata koje smo koristili u svojim istraživanjima i dodatnim informacijama o njihovoj primjeni i evaluaciji, a koje se inače iz njihovih sažetih opisa u člancima ne mogu dobiti. Stoga ne iznenađuje veliki interes koji su izazvala prethodna dva sveska *Zbirke*, u kojima je objavljen ukupno 41 autorski prilog o instrumentima namijenjenima ispitivanju cijelog niza konstrukata iz praktično svih područja psihologijskoga istraživanja. Zadovoljstvo takvom recepcijom *Zbirke* dodatno su povećale povratne informacije o rezultatima daljnjih primjena tih instrumenata kod nas. Iako su u većini slučajeva u *Zbirci* publicirane skale i upitnici koji su pokazali zadovoljavajuće metrijske karakteristike u dosadašnjim primjenama u uzorcima naših ispitanika, postupak njihove evaluacije nije, naravno, završen, pa je svaka povratna informacija autorima od velike važnosti. *Zbirka* je, uostalom, zamišljena i kao poticaj za *razmjenu* iskustava i spoznaja s drugim kolegama koji su zainteresirani za istraživanje istih koncepata i, posebice, za razvoj adekvatnog instrumentarija za upotrebu na našim prostorima. Nadamo se da će tako biti i dalje.

Novi, treći svezak *Zbirke* donosi 10 priloga o instrumentima koji su namijenjeni ispitivanju bračnog lokusa kontrole, cinizma i povjerenja u ljude, generativnoga djelovanja, govorničkoga samopouzdanja, hiperaktivnosti-impulzivnosti-pažnje, doživljaja smisla života, temporalnoga zadovoljstva životom, percipiranoga lokusa kontrole uzimanja alkohola, kvalitete odnosa s

braćom i sestrama u odrasloj dobi te percepcije osobne efikasnosti u dječjoj dobi. Ova tematska raznovrsnost odraz je, naravno, raznolikih istraživačkih interesa i aktivnosti pojedinih autora i zadovoljit će, nadamo se, interese šireg kruga potencijalnih korisnika. Neke od prikazanih instrumenata konstruirali su sami autori priloga, dok su drugi adaptacije već postojećih instrumenata na drugim jezicima za koje su autori priloga dobili suglasnost autora izvorne verzije tamo gdje je ona bila potrebna. U usporedbi s prethodna dva sveska, prilozi u ovom svesku općenito su opsežniji i po svojoj strukturi ujednačeniji. Nakon uvodnog prikaza samoga konstrukta čijemu je mjerenju dati instrument namijenjen i razvoja samoga tog instrumenta, svaki prilog uključuje još dvije glavne cjeline: opis instrumenta i načina njegove primjene i bodovanja te prikaz osnovnih metrijskih karakteristika koje su utvrđene u njegovim primjenama na uzorcima naših ispitanika. Uz sam instrument, na kraju svakoga priloga naveden je i popis uglavnom recentnijih referenci koje se citiraju u tekstu priloga, a potencijalnim korisnicima će poslužiti kao relevantne polazne reference za daljnje informacije o prikazanom instrumentu i konstruktu koji on ispituje.

Na kraju, uz zahvalu autorima priloga u ovome svesku na uloženu trudu i suradnji, Uredništvo *Zbirke* posebno se zahvaljuje prof. dr. Katici Lacković-Grgin za dosadašnji angažman i suradnju. Štoviše, *Zbirka* je prije pet godina i pokrenuta uglavnom na njezinu inicijativu, što je samo jedan od pokazatelja njezine brige za razvoj i promociju istraživačke aktivnosti djelatnika Odjela za psihologiju u Zadru, kao i za uključivanje mlađih kolega u zajedničke projekte. Njezin prijedlog da je od ovoga sveska u Uredništvu zamijeni netko od mlađih kolega to je samo dodatno potvrdio.

Uredništvo

SADRŽAJ

Predgovor	i
Skala bračnog lokusa kontrole <i>Ivana Macuka</i>	7
Skala cinizma i povjerenja (CIP) <i>Vera Ćubela Adorić i Ivana Tucak</i>	15
Skala generativnog djelovanja <i>Ivana Tucak</i>	25
Skala govorničkog samopouzdanja <i>Ana Proroković</i>	33
Skala hiperaktivnosti-impulzivnosti-pažnje - HIP <i>Anita Vulić-Prtorić</i>	41
Skala smisla života <i>Anita Vulić-Prtorić</i>	49
Skala temporalnog zadovoljstva životom (TSWLS) <i>Zvezdan Penezić i Izabela Sorić</i>	55
Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola <i>Zvezdan Penezić i Ana Proroković</i>	65
Upitnik kvalitete odnosa s braćom i sestrama u odrasloj dobi (KOBS) <i>Vera Ćubela Adorić i Marina Jurkin</i>	75
Upitnik samoeфикаsnosti za djecu <i>Anita Vulić-Prtorić i Izabela Sorić</i>	87
Imenik autora	93

SKALA BRAČNOG LOKUSA KONTROLE (BLK)

Adaptirala: Ivana Macuka

Priredila: Ivana Macuka

1. Teorijska osnova

Prema atribucijskoj teoriji pojedinac neprestano nastoji otkriti i interpretirati uzroke različitih događaja u svom životu. Opažene uzroke događaja pri tom možemo locirati na četiri dimenzije: lokus, stabilnost, kontrola i globalnost, od kojih svaka dimenzija ima specifične kognitivne, emocionalne i ponašajne aspekte.

Lokus kontrole je kognitivni konstrukt koji je u relaciji s različitim aspektima interpersonalnoga funkcioniranja. Najčešće se govori o internalnomu i eksternalnomu lokusu kontrole. *Internalna ili unutrašnja kontrola* predstavlja vjerovanje pojedinca kako su događaji posljedica osobnih karakteristika, truda i sposobnosti, a *eksternalna ili vanjska kontrola* predstavlja uvjerenje da su događaji rezultat snaga izvan osobne kontrole, npr. sreće, sudbine, slučajnosti, djelovanja drugih i sl. Iako je lokus kontrole konceptualiziran kao relativno stabilna karakteristika ličnosti, manifestacije lokusa kontrole mogu biti različite u specifičnim situacijama (Miller i sur., 1985; prema Camp, 1997).

U istraživanjima bračnog odnosa upitnicima se često zahvaća generalno zadovoljstvo brakom i partnerom te usklađenost oko različitih pitanja koja se odnose na bračno funkcioniranje. Specifičnost *Skale bračnog lokusa kontrole* je usmjerenost na percepciju uzroka bračnog zadovoljstva koja prema dobivenim rezultatima na skali može ukazivati na vjerovanje o internalnoj ili eksternalnoj kontroli različitih aspekata bračnog funkcioniranja.

Tvrđnje u *Skali bračnog lokusa kontrole* su preuzete iz seta opisa kauzalnih atribucija iz Weinerove teorije te su autori Miller, Lefcourt i Ware (1983) utvrdili jednodimenzionalnu strukturu skale s obzirom na lokus kontrole, a krajevi te dimenzije obuhvaćaju vjerovanja o internalnoj i eksternalnoj kontroli bračnog zadovoljstva. Prema autorima tvrdnje u skali predstavljaju svaki od četiri atribucijska subseta koji odražavaju *sposobnost, trud, slučajnost (ili sreću) i nekontrolabilne situacijske karakteristike* kao objašnjenja za pozitivna ili negativna bračna iskustva. Subskale sposobnost i trud čine indeks internalnosti, dok subskale slučajnost i kontekst predstavljaju indeks eksternalnosti. Skala općenito procjenjuje šest glavnih aspekata braka: seksualno funkcioniranje i afektivno

ponašanje, komunikaciju, zadovoljstvo brakom, kompatibilnost ili usklađenost, ugodna i neugodna iskustva u braku i odgoj djece.

Originalna Skala bračnog lokusa kontrole - **MLOC** (*The Marital Locus of Control Scale*) se sastoji od 44 tvrdnje koje su prema autorima podijeljene u četiri subskale: subskala *sposobnost* (12 čestica), subskala *trud* (10 čestica), subskala *kontekst* (15 čestica) i subskala *slučajnost* ili *sreća* (7 čestica). Autori Miller, Lefcourt i Ware (1983) su analizom na glavne komponente s varimax rotacijom utvrdili dvofaktorsku soluciju te zbog toga nisu odvojeno analizirali *četiri subskale* i *šest atribucija* (seksualno funkcioniranje i afektivno ponašanje, komunikaciju, zadovoljstvo brakom, kompatibilnost, ugodna i neugodna iskustva u braku, odgoj djece). Prema autorima ukupan rezultat ispitanika se dobiva zbrajanjem procjena na svim česticama (jednostavna aditivna linearna kombinacija), pri čemu veći rezultat ukazuje na veću ekternalnost u procjeni bračnog zadovoljstva.

Istraživanja bračnog lokusa kontrole potkrjepljuju pretpostavke kako internalna i ekternalna vjerovanja doprinose kvaliteti braka. Rezultati istraživanja autora Myersa i Bootha (1999) pokazuju kako partneri s internalnim lokusom kontrole imaju manje bračnih trzavica i općenito višu razinu kvalitete braka. Nadalje, rezultati istraživanja autora Millera i sur. (1986) pokazuju kako se partneri koji smatraju da bračno zadovoljstvo ovisi o internalnim faktorima (vlastitim osobinama i ulaganjem truda u odnos) aktivno i direktno usmjeravaju na rješavanje problema u odnosu na one partnere koji smatraju da su presudni ekternalni faktori (sudbina, sreća, djelovanje drugih). Bradbury i Fincham (1990) su ispitivali atribucije ili objašnjenja supružnika za događaje u braku, te su ustanovili kako nezadovoljni supružnici u usporedbi sa zadovoljnim čestice češće negativno ocjenjuju uzroke partnerova ponašanja, pa stoga autori zaključuju kako atribucije mogu utjecati na generalno bračno zadovoljstvo. Također u situacijama kada su supružnici zadovoljni bračnim odnosom to zadovoljstvo češće pripisuju internalnim faktorima, a u situacijama kada su nezadovoljni ekternalnim faktorima.

Općenito za internalnost su različite studije pokazale kako je u pozitivnoj korelaciji s bračnim zadovoljstvom (Doherty, 1981; Lefcourt, 1976; Phares, 1976; Strickland, 1977; prema Camp, 1997). Važno je naglasiti da bračni lokus kontrole utječe na način kako bračni partneri definiraju problem i na način kako ga rješavaju.

Skala bračnog lokusa kontrole je prevedena na hrvatski jezik, nezavisno su je prevele tri stručne osobe nakon čega je postignut konsenzus u prijevodu skale. Za validaciju ove skale prikupljeni su podatci od ukupno 114 bračnih parova, te su psihometrijske analize

skale pokazale neke nedoumice i različite interpretacije dobivenih rezultata u odnosu na izvornu verziju skale.

2. Opis skale

Skala bračnog lokusa kontrole (*BLK*) predstavlja adaptirani oblik *MLOC* skale (The Marital Locus of Control Scale; Miller, Lefcourt i Ware, 1983, prema Robinson, Shaver i Wrightsman, 1991). Namijenjena je ispitivanju vjerovanja o internalnoj i eksternalnoj kontroli bračnog zadovoljstva. Skala je nakon provedenih statističkih analiza skraćena s izvornih 44 čestica na 34 čestice, te se rezultati grupiraju u dvije nezavisne subskale (internalnost i eksternalnost) čiji se rezultati odvojeno interpretiraju.

2.1. Uputa i način bodovanja

Ispitanik odgovara tako da procjenjuje stupanj svoga slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali Likertova tipa od 6 stupnjeva (od 1 - u potpunosti se slažem do 6 - u potpunosti se ne slažem). Ukupan rezultat računa se posebno za indeks eksternalnosti i posebno za indeks internalnosti zbrojem procjena pojedinih čestica.

3. Psihometrijske osobine

Psihometrijske karakteristike *Skale bračnog lokusa kontrole* provjerene su na uzorku od 114 bračnih parova ($N = 228$) u dobi od 23 do 69 godina ($M = 39.78$; $sd = 11.31$). U tablici 1. su prikazane neke psihometrijske karakteristike adaptirane skale.

Tablica 1. Psihometrijske karakteristike *Skale bračnog lokusa kontrole (BLK)* adaptirane za primjenu na hrvatskome jeziku (N = 228)

<i>subskale</i>	Broj tvrdnji	Redni broj tvrdnji po subskalama	raspon	M	sd	α
Internalnost	16	3, 6, 7, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 26, 29, 31, 33	20 - 68	41.0	10.27	0.774
Eksternalnost	18	1, 2, 4, 5, 8, 10, 11, 13, 17, 19, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 32, 34	27 - 104	68.2	13.05	0.773

Miller, Lefcourt i Ware (1983) su utvrdili dvofaktorsku soluciju analizom na glavne komponente s Varimax rotacijom koju su interpretirali kao vjerovanje o internalnoj i eksternalnoj kontroli bračnog zadovoljstva. Također autori navode kako se skala sastoji od 4 subskale, međutim ne navode empirijske podatke koji bi opravdali četverofaktorsku strukturu skale, a ukupan rezultat tretiraju kao jednostavnu linearnu kombinaciju svih čestica jer pretpostavljaju da je riječ o jednoj dimenziji sa suprotnim polovima (internalnost i eksternalnost). Psihometrijska provjera prevedene skale na hrvatski jezik daje suprotne rezultate te dovodi u pitanje ovakvo formiranje ukupnog rezultata. Odnosno, faktorska struktura skale provjerena je eksploratornom faktorskom analizom (metoda zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju) te je za cijeli uzorak dobiveno 6 neinterpretabilnih faktora. Zbog toga se, po uzoru na autore skale, provela konfirmatorna faktorska analiza na 2 faktora te je utvrđeno dijeljenje čestica u dva interpretabilna faktora koja su zasićena česticama internalnog odnosno eksternalnog vjerovanja u kontrolu bračnog zadovoljstva. Ono što se pokazalo na hrvatskome uzorku je da su ta dva faktora (iz kojih su izbačene čestice nedovoljnog faktorskog zasićenja) potpuno nezavisna, te se ne mogu interpretirati kao dva pola iste dimenzije već kao dvije nezavisne dimenzije čiji se rezultati moraju odvojeno bodovati i interpretirati, a ne zbrajati. Potvrda njihove nezavisnosti je i neznčajna korelacija između faktora inernalnosti i faktora eksternalnosti koja iznosi $r = -0.09$.

U odnosu na originalne subskale na hrvatskome uzorku je na faktoru *internalnost* ukupno 6 čestica pokazalo nezadovoljavajuće faktorsko zasićenje te su te čestice iz daljnje obrade izbačene. Preostalih 16 čestica koje čine taj faktor imaju zadovoljavajuće faktorsko zasićenje te objašnjavaju 17.49 posto zajedničke varijance. Kod faktora *eksternalnost*

ukupno 4 čestice su pokazale nezadovoljavajuće faktorsko zasićenje te su iz daljnje obrade isključene, a preostalih 18 čestica objašnjava 19.28 posto zajedničke varijance. Autori Miller i sur. (1983) navode da pouzdanost tipa unutrašnje konzistencije za cijelu skalu iznosi 0.83 na populaciji studenata koji su u braku te 0.82 na populaciji starijih oženjenih ispitanika. Dobiveni koeficijenti pouzdanosti modificirane skale na hrvatskome uzorku iznose **0.774** za *faktor internalnosti*, te **0.773** za *faktor eksternalnosti* (v. tablicu 1). Na osnovu rezultata provedenih analiza može se zaključiti da dobivene subskale Skale BLK imaju zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike te se preporuča daljnja primjena i provjera skale pogotovo njene konvergentne valjanosti. S obzirom na modificiranu verziju skale i interpretaciju rezultata potrebno je prilagoditi način procjenjivanja u budućim istraživanjima (ljestvica Likertova tipa od 5 stupnjeva).

LITERATURA:

- BRADBURY, T.N., FINCHAM, F.D. (1990). Attributions in Marriage: Review and Critique, *Psychological Bulletin*, **107** (1), 3-33
- CAMP., P. L., GANONG, L. H. (1997). Locus of control and marital satisfaction in long-term marriages, Families in Society, *The Journal of Contemporary Human Services*, **78**, 624-631.
- MILLER, P.C., LEFCOURT, H.M., HOLMES, J.G., WARE, E.E., EDWARD, E., SALEH, W.E. (1986). Marital Locus of Control and Marital problem Solving, *Journal of Personality and Social Psychology*, **51** (1), 161-169
- MILLER, P.C., LEFCOURT, H.M., WARE, E.E. (1983). The construction and development of the Miller Marital Locus of Control Scale, *Canadian Journal of Behavioural Science*, **15**, 266-279
- MYERS, S.M., BOOTH, A. (1999). Marital strains and marital quality: The role of high and low locus of control, *Journal of Marriage and the Family*, **61** (2), 423-436
- ROBINSON, J.P., SHAVER, P.R., WRIGHTSMAN, L.S. (1991). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*, Academic Press, New York

BLK - verzija za muškarce

Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i zaokružite odgovarajući broj s desne strane.

Podaci su anonimni te Vas molimo da što iskrenije popunite upitnik.

	1 - u potpunosti se slažem	- 2 -	- 3 -	- 4 -	- 5 -	- 6 u potpunosti se NE slažem
1	Često sam u neprilici što reći ili učiniti kada sam u svađi sa suprugom.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2	Seksualni sklad u vezi je nešto van moje moći - to je nešto što se jednostavno dogodi.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3	Ako se potrudite u vezi, to će zasigurno garantirati uspješan brak.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
4	Problemi s mojom suprugom obično počinju slučajnim primjedbama.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
5	Neugodni trenuci u mom braku izgleda da se događaju neovisno o tome što ja učinim.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
6	Slučajnosti imaju vrlo ograničenu ulogu u bračnom zadovoljstvu, obično su u pitanju trud i briga.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
7	Uspješno odgajanje djece zaista je rezultat toga što ste dali najbolje od sebe, slučajnosti tu nemaju puno veze.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
8	Mislim da vanjske okolnosti, poput svakodnevnih događaja, mogu imati popriličan utjecaj na to kako se supruga i ja slažemo.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
9	Uvijek mogu postići primirje kada se moja supruga i ja posvađamo.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
10	Kada želim da moja supruga učini nešto što nije planirala, obično je teško navesti je na moj način razmišljanja.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
11	Zadovoljavajući seksualni odnosi sa suprugom djelomično su rezultat sreće.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
12	Kad god imamo neke neugodne događaje u našem braku, uvijek mogu uvidjeti kako sam i ja pridonio tome.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
13	Različite okolnosti imaju veliku ulogu u tome hoće li u mom braku sve ići glatko ili ne.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
14	Moja supruga i ja možemo se složiti oko svega ako tako odlučimo, bez obzira na vanjske događaje.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
15	Ako roditelji savjesno održavaju disciplinu svog djeteta, mogu biti sigurni da će se dijete primjereno ponašati.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
16	Ako ja i moja supruga budemo imali nekakvih seksualnih problema, sigurno ćemo ih uspjeti prevladati.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
17	Uspješan odgoj djeteta rezultat je sretnih okolnosti.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
18	Čak i kod najzaljubljenijih parova zadovoljavajuća uzajamna emocionalna veza ne događa se sama od sebe, već je rezultat zajedničkog truda.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
19	Ponekad mi se čini kao da nema rješenja za nesporazume između mene i supruge.					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
20	Čini mi se da je održavanje dobrog funkcioniranja					1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6

0	braka jednostavno vještina, sreća tu nema udjela.	
2 1	Dobra komunikacija među partnerima jednostavno je rezultat učenja i ulaganja truda, i ništa je ne može omesti kada se uspostavi.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 2	Češće ovisi o mojoj supruzi hoće li naša svađa mirno završiti.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 3	Kako će djeca odrastati u velikoj mjeri ovisi o vanjskim faktorima, kao što je susjedstvo u kojem živite i sl.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 4	Ako seksualni odnos sa suprugom ne bi bio u potpunosti zadovoljavajući, rekao bih da se nisam dovoljno potrudio oko tog odnosa.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 5	Kada pogledam unazad na svoj brak, ne mogu a da se ne čudim i pitam da li nam je tako bilo suđeno.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 6	Dobra i jasna komunikacija među partnerima ne ovisi o stvarima kao što su kompatibilnost ili karakteristike ličnosti, već prvenstveno o stalnom usavršavanju i vježbanju.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 7	Parovi koji ne ulete u neki bračni konflikt s vremena na vrijeme, jednostavno imaju sreće.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 8	Čini se da ja imam malo utjecaja na to kada će se dogoditi intimni trenuci u mom braku, izgleda da se oni događaju po nekom vlastitom rasporedu.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2 9	Moja supruga i ja dobro se slažemo jer imamo dobre socijalne vještine, a ne zato što npr. imamo sreće ili zbog našeg temperamenta.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3 0	Često su mi raspoloženja moje supruge potpuna misterija jer uopće nemam ideju što ih uzrokuje.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3 1	Uvijek postoje stvari koje mogu učiniti da zaustavim svađu sa suprugom, nakon kojih ćemo se oboje osjećati bolje.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3 2	Neku je djecu teško odgajati bez obzira koliko se njihovi roditelji trudili i davali najbolje od sebe.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3 3	Parovi koji imaju zadovoljavajuću emocionalnu vezu stalno se trude poboljšati vlastiti odnos, dobra veza se ne razvija spontano.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
3 4	Koliko dobro ću se slagati sa suprugom, u velikoj mjeri ovisi o tome kako se ona osjeća taj dan.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6

SKALA CINIZMA I POVJERENJA (CIP)

Adaptirale: Vera Ćubela Adorić i Ivana Tucak

Priredile: Vera Ćubela Adorić i Ivana Tucak

1. Teorijska osnova

Prije više od četiri desetljeća, na osnovi kvalitativne analize različitih vjerovanja o bazičnoj ljudskoj prirodi koje su u svojim radovima i esejima izrazili teolozi, filozofi, znanstvenici i studenti, socijalni psiholog Lawrence Wrightsman (1964, prema Wrightsman, 1992) identificirao je šest temeljnih dimenzija ili tzv. filozofija o ljudskoj prirodi: (a) *povjerenje nasuprot nepovjerenju* ili stupanj uvjerenja u to da su ljudi u osnovi moralni i odgovorni, te da im se može vjerovati (nasuprot uvjerenju da su nemoralni i neodgovorni, te im se ne može vjerovati), (b) *snaga volje i racionalnost nasuprot eksternalnoj kontroli i iracionalnosti* ili stupanj uvjerenja u to da ljudi imaju kontrolu nad vlastitim životom i da razumiju motivacijsku osnovu vlastitog ponašanja (pri čemu racionalnost označava percepciju da je vlastiti ego pod kontrolom i da kognitivni procesi dominiraju nad emocijama), (c) *altruizam nasuprot sebičnosti* ili stupanj uvjerenja da su ljudi u osnovi nesebični i iskreno zainteresirani za druge (a ne sebični i nezainteresirani za druge), (d) *nezavisnost nasuprot konformiranju* ili stupanj uvjerenja u to da pojedinac može zadržati vlastita uvjerenja unatoč pritiscima da se konformira, koje mu nameće grupa, društvo u cjelini ili neka figura autoriteta, (e) *složenost nasuprot jednostavnosti* ili vjerovanje da su ljudi složeni i da ih je teško razumjeti (nasuprot uvjerenju da su jednostavni i da ih je lako shvatiti) i (f) *sličnost nasuprot različitosti* ili stupanj uvjerenja u to da se ljudi po svojoj bazičnoj prirodi međusobno razlikuju.

Prema Wrightsmanu (1992), ove se „filozofije“ rano stječu i teško mijenjaju zato što djeluju kao skup socijalnih shema koje pojedinac koristi da bi objasnio i shvatio svoj socijalni svijet. One impliciraju i određena očekivanja o vjerojatnim reakcijama drugih ljudi u različitim situacijama, te na taj način pridonose doživljaju uređenog i predvidljivog svijeta. Iako se neke od njih donekle preklapaju s nekim drugim, od ranije poznatim konceptima (poput Rotterovog koncepta interpersonalnog povjerenja), „filozofije“ o ljudskoj prirodi su opća uvjerenja o ljudima i njihovom ponašanju koje mogu, ali i ne moraju, utjecati na odnos pojedinca prema konkretnim drugim osobama. Npr. za razliku od /ne/povjerenja u ljude *općenito* (koje implicira osnovno uvjerenje da se ljudima općenito /ne/ može vjerovati), spomenuti Rotterov koncept

interpersonalnog povjerenja odnosi se na povjerenje u određene druge ljude, grupe ili institucije s obzirom na neke njihove konkretne postupke koji utječu na datog pojedinca.

S ciljem mjerenja spomenutih šest dimenzija, Wrightsman je konstruirao Skalu filozofija o ljudskoj prirodi (*Philosophies of Human Nature Scale*, PHN), koja sadrži ukupno 120 tvrdnji (po 20 za svaku od dimenzija). Skala je primijenjena u nizu istraživanja na uzorcima ispitanika iz uglavnom studentske populacije. U analizama latentne strukture nije, međutim, dobio očekivanu soluciju sa šest faktora. No, dva su se faktora dosljedno pojavljivala u svim solucijama. Definirale su ih uglavnom čestice sa subskala povjerenja i altruizma, ali obrazac njihovih zasićenja nije slijedio razliku između te dvije dimenzije u Wrightsmanovom tumačenju. Tako su prvi faktor definirale i čestice koje izražavaju osnovno uvjerenje da su ljudi moralni, odgovorni i da im se može vjerovati, ali i one koje izražavaju mišljenje da su ljudi altruistični i iskreno zainteresirani za druge. Wrightsman ga je nazvao „*uvjerenje da su ljudi u osnovi dobri*“ ili „*povjerenje*“, iako drugi naziv ima, jasno, nešto drukčije implikacije od istoimene dimenzije, odnosno subskale u izvornoj PHN skali. Drugi faktor koji se dosljedno dobivao u spomenutim istraživanjima definirale su čestice koje izražavaju kritičko mišljenje o ljudskoj prirodi i osnovno uvjerenje da su ljudi licemjerni, sebični i prijetvorni. Taj je faktor nazvan „*cinizam*“.

Na osnovi takvih nalaza Wrightsman (1991) je predložio kraću verziju svoje skale, koja uključuje 20 tvrdnji koje se odnose na spomenute faktore povjerenja i cinizma. Prethodna su istraživanja pokazala da te dvije subskale imaju zadovoljavajuću pouzdanost i valjanost, te da nisu međusobno u značajnoj korelaciji. Drugim riječima, netko se može slagati s tvrdnjama koje izriču mišljenje da je većina ljudi u osnovi dobra i još uvijek imati cinična vjerovanja o ljudima. O valjanosti tih subskala govore i podaci o njihovim relacijama s nizom teorijski relevantnih konstrukata s područja ličnosti i interpersonalnih odnosa, uključujući makijavelizam, autoritarnost, hostilnost, vjeru u druge ljude, specifično interpersonalno povjerenje, samopoimanje, samootkrivanje itd. (v. Bishop, 1976; Lupfer i Wald, 1985; Poole i sur., 2004; Sorenson, 1981; Weller, 1987; Wrightsman, 1992, 1991). Pokazalo se, također, da žene na ovim subskalama izražavaju pozitivnije uvjerenje o ljudskoj prirodi (tj. veće povjerenje i/ili niži cinizam) nego muškarci (Weller i Benozio, 1987; Wrightsman, 1992, 1991), što se pripisuje razlikama u procesu socijalizacije u kojem je kod žena veći naglasak na usmjerenosti na druge, pozitivnim očekivanjima od drugih i responzivnosti na njihove potrebe. Rezultati nekih istraživanja sugeriraju, također, da stariji (odrasli) imaju povoljnija vjerovanja o ljudskoj prirodi od mlađih (studentata) (Wrightsman, 1992, 1991). Moguće je da se radi o

efektu kohorte. Wrightsman (1992), naime, izvješćuje i o značajno nižem povjerenju i većem cinizmu kod studenata početkom 1990-ih u odnosu na 1960-te i 1970-te. U interpretaciji ovih dobnih razlika treba imati u vidu da su istraživanja o kojima izvješćuje Wrightsman provedena na prigodnim, nereprezentativnim skupinama odraslih. Neka naša istraživanja (npr. Ćubela Adorić, Ivanov i Tucak, 2005), koja su provedena na dobno vrlo heterogenim uzorcima, sugeriraju da obrazac dobnih razlika u rezultatima na subskalama cinizma i povjerenja nije tako jednoznačan (v. detaljnije u narednim odjeljcima). Kod nas su te subskele prvi put primijenjene u istraživanju koje je u uzorku od 463 adolescenata, odraslih i starih osoba proveo Stanković (2005). Rezultati analiza provedenih na cijelom uzorku pokazali su da obje imaju zadovoljavajuću pouzdanost te faktorsku i konvergentnu valjanost. U narednim primjenama sadržaj nekih čestica je modificiran, prvenstveno radi usklađivanja s izvornom verzijom. Konačna, modificirana verzija, nazvana skala CIP, prikazana je na kraju ovog priloga.

2. Opis skale

CIP se sastoji od 20 tvrdnji, od kojih polovina izražava osnovno uvjerenje da je većina ljudi u osnovi dobra (subskala povjerenja; čestice br. 2, 4, 5, 7, 10, 12, 14, 17, 18, 20), dok druga polovina izražava uvjerenje da su ljudi uglavnom licemjerni, sebični i prijetvorni (subskala cinizma; čestice br. 1, 3, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 19). Ispitanik izražava stupanj svog (ne)slaganja sa svakom od njih na skali procjene sa šest stupnjeva, od -3 (uopće se ne slažem) do +3 (u potpunosti se slažem) (v. prikaz skale na kraju ovog priloga). Na skali procjene, dakle, nema nulte točke. Ukupan rezultat na subskalama određuje se kao prosječna vrijednost procjena na pripadajućim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata na obje subskele između -3 i +3. Pritom veći rezultat ukazuje na veće povjerenje, odnosno na veći cinizam.

3. Psihometrijske osobine

CIP je do sada primijenjen u dvije skupine studenata Sveučilišta u Zadru (N = 109 u prvoj skupini i N = 147 u drugoj skupini) i u tri skupine odraslih oba spola, uključujući skupinu članova Udruge mobbing (N = 54; raspon dobi: 26 - 65 godina), te dobno heterogene skupine odraslih iz različitih dijelova RH (N = 381; raspon dobi: 21 - 67 godina) i Slovenije (N = 546; raspon dobi: 24 - 70 godina)¹. Deskriptivni statistici njezinih subskala koji su utvrđeni u tim primjenama prikazani su u tablici 1.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici subskala CIP u uzorcima studenata i odraslih ispitanika

Uzorak	N	M	SD	min	max	Cronbach alpha	r*
Subskala cinizma							
Studenti I	109	1.4	.73	-1.1	+2.8	.57	.06
Studenti II	147	1.0	.71	-1.2	+2.4	.67	-.08
Odrasli (Hrvatska)	381	1.2	.87	-2.2	+3.0	.66	.07
Odrasli (Slovenija)	546	0.9	1.00	-2.4	+2.9	.74	-.07
Žrtve mobbinga	54	1.0	.68	-1.2	+2.4	.63	-.09
Subskala povjerenja							
Studenti I	109	0.6	1.03	-2.3	+2.3	.79	
Studenti II	147	0.1	.87	-1.9	+2.1	.76	
Odrasli (Hrvatska)	381	0.8	1.02	-2.4	+3.0	.77	
Odrasli (Slovenija)	546	0.6	1.09	-3.0	+2.8	.82	
Žrtve mobbinga	54	-0.2	1.08	-3.0	+1.3	.84	

* - koeficijenti korelacije među subskalama (svi $p > .05$)

Iako dobiveni rasponi i standardne devijacije rezultata u svim primjenama ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost obiju subskala, distribucije dobivenih rezultata (posebice na subskali cinizma) su u svim uzorcima donekle pomaknute prema višim vrijednostima. To vrijedi čak i za skupinu žrtava mobbinga, koja je, s druge strane, i jedina u kojoj prosječna vrijednost na subskali povjerenja ima negativan predznak. Ovakav obrazac prosječnih vrijednosti (odnosno tendencija da se ispitanici, bez obzira na dob, u prosjeku slažu s

¹ Istraživanje sa skupinama odraslih ispitanika iz Hrvatske i Slovenije provedeno je u sklopu projekta br. 0070002 (*Samoevaluacija i samoregulacija osobnog razvoja*; voditelj: Katica Lacković-Grgin).

tvrdnjama i na subskali cinizma i na subskali povjerenja) u skladu je sa spomenutim Wrightsmanovim (1992) tumačenjem da cinizam i povjerenje nisu suprotni polovi na istoj dimenziji nego dvije međusobno nezavisne dimenzije, koje se uzajamno ne isključuju. U prilog tome govore i vrijednosti koeficijenta korelacije među ovim subskalama, koje ni u jednoj od naših primjena skale CIP nisu bile statistički značajne.

Daljnju potporu konceptualnom razlikovanju cinizma i povjerenja u ljude (i, sukladno tome, njihovom zasebnom mjerenju) pružaju rezultati analize latentne strukture skale CIP. U svim dosadašnjim primjenama eksploratorna analiza na zajedničke faktore rezultirala je dvofaktorskom solucijom (Ćubela Adorić, 2006; Ćubela Adorić, Ivanov i Tucak, 2005; Ćubela Adorić, Ivanov, Tucak, Poljšak-Škraban i Žorga, 2005). Pritom na subskali povjerenja sve čestice imaju zadovoljavajuće visoka zasićenja (tj. $> .30$). Na subskali cinizma to vrijedi samo za obrazac zasićenja koji je dobiven u uzorku odraslih iz Slovenije. U primjenama kod naših ispitanika neke čestice s ove subskale nisu imale dosljedno značajna zasićenja ni na jednom faktoru. To je rezultiralo i razmjerno nižim koeficijentima unutarnje konzistencije ove subskale u našim uzorcima (v. tablicu 1.).

Sukladno ranije spomenutim nalazima, žene su u svim uzorcima odraslih (uključujući i žrtve mobbinga) imale u prosjeku veći rezultat na subskali povjerenja, dok na subskali cinizma nije bilo značajne spolne razlike. Kod dvije skupine studenata, međutim, ni na subskali povjerenja nije bilo značajne razlike ovisno o spolu ispitanika.

Usporedbe skupina studenata i odraslih iz RH pokazale su da se studenti, u prosjeku, manje slažu s tvrdnjama na subskali povjerenja, dok je dobivena tendencija većeg slaganja s tvrdnjama na subskali cinizma značajna tek uz veću razinu rizika (Ćubela Adorić, Ivanov i Tucak, 2005). Dobiveni obrazac razlika je, dakle, donekle u skladu s ranije spomenutim nalazima o općenito nepovoljnijim vjerovanjima o ljudima kod mlađih generacija. Daljnje analize u uzorcima odraslih pokazale su da povjerenje s dobi raste prvenstveno kod muškaraca, dok se kod žena s dobi povećava cinizam (Ćubela Adorić i sur., 2005). Cinizam je kod žena u negativnoj vezi s obrazovanjem; istodobno se s obrazovanjem kod žena smanjuje i povjerenje (Ćubela Adorić i sur., 2005).

U analizi konstruktne valjanosti ovih dviju subskala ispitana je i njihova povezanost s mjerama nekih teorijski relevantnih konstrukata. Tako su u jednoj skupini studenata i u skupini žrtava mobbinga ispitane relacije CIP subskala s mjerama vjerovanja o pravednosti svijeta (Ćubela Adorić, 2006). U obje primjene cinizam je bio u pozitivnoj vezi s uvjerenjem da je

svijet u osnovi nepravedan, dok je povjerenje bilo povezano samo s tzv. generalnim VUPS (tj. vjerovanjem da je svijet općenito pravedan), i to prvenstveno kod studenata. Ovaj obrazac povezanosti u skladu je s polaznom pretpostavkom da dvije distinkcije (cinizam vs. povjerenje i uvjerenje u pravednost vs. uvjerenje u nepravednost) zapravo reflektiraju razliku između, s jedne strane, pozitivnog bazičnog uvjerenja o socijalnom svijetu (koja su vrlo otporna na promjenu i pojedinac ih je više ili manje motiviran sačuvati kao dio bazične pozitivne slike svijeta) i, s druge strane, negativnih vjerovanja o tom istom svijetu (koja se vjerojatno razvijaju kao rezultat suočavanja s iskustvima koja proturječe spomenutom bazičnom uvjerenju, i to kao donekle nezavisna uvjerenja). Stanković (2005) je u primjeni ranije verzije ove skale našao da je, kod ispitanika različite dobi u periodu između adolescencije i starosti, subskala povjerenja u značajnoj pozitivnoj korelaciji s istoimenom subskalom na Skali psihosocijalnog balansa (koja je namijenjena mjerenju osam stadija psihosocijalnog razvoja koje je predložio Erikson u svojoj teoriji). Subskala cinizma, s druge strane, uglavnom nije imala značajnih korelacija sa spomenutom mjerom povjerenja, kao ni s mjerama drugih Eriksonovih stadija. Subskala povjerenja na CIP je, s druge strane, bila uglavnom u pozitivnoj korelaciji s mjerama ostalih stadija, uključujući i subskalnu generativnosti. Nalaz o pozitivnoj vezi subskele povjerenja na CIP i mjera generativnosti potvrđen je i u istraživanju koje su provele Tucak, Ćubela Adorić, Ivanov, Poljšak-Škraban i Žorga (2005), u kojem je korištena Skala generativnog djelovanja (v. prilog o toj skali u ovom broju).

U uzorcima odraslih iz Hrvatske i Slovenije utvrđeno je, također, da je subskala cinizma u negativnoj korelaciji sa skalom osjećaja koherentnosti (SOC, Lacković-Grgin, 2002), dok je subskala povjerenja sa tom skalom u pozitivnoj korelaciji, prvenstveno kod Slovenaca. Usporedbe prosječnih rezultata na ovim subskalama u skupinama ispitanika iz Hrvatske i Slovenije pokazale su da je kod naših ispitanika značajno veće i povjerenje i cinizam (Ćubela Adorić i sur., 2005).

Postojeći nalazi govore, dakle, uglavnom u prilog daljnjem korištenju skale CIP kao osjetljive, pouzdane i valjane mjere nekih bazičnih vjerovanja o ljudima. Treba ipak upozoriti na razmjerno slabiju unutarnju konzistenciju subskele cinizma, posebice u uzorcima ispitanika iz Hrvatske. Neke modifikacije izvorne verzije ove subskele, koje su učinjene upravo s ciljem povećanja njezine unutarnje konzistencije, nisu, međutim, rezultirale očekivanom većom homogenošću. U budućim istraživanjima trebalo bi pokušati riješiti taj problem uključivanjem, možda, novih tvrdnji, odnosno sadržajnom revizijom ove subskele tako da se primjerenije zahvate različite manifestacije ciničnog gledanja na ljude kod naših ispitanika. Činjenica da je

u primjenama u drugim zemljama (uključujući Sloveniju u našem prethodnom istraživanju) postojeći niz čestica ipak pokazao bolju faktorsku valjanost i homogenost nego kod nas, jasno govori da ta subskala zapravo nije općenito neadekvatna operacionalizacija konstrukta „cinizam“. Međutim, za naše (trenutne) okolnosti, očito nije najadekvatnija solucija.

LITERATURA:

- BISHOP, G.F. (1976). Human Nature Ideology and Democratic Power Ideology. *The Journal of Social Psychology*, 99, 307-308
- ĆUBELA ADORIĆ, V. (2006). Neka fundamentalna vjerovanja o svijetu kod žrtava mobbinga, (neobjavljeni rukopis)
- ĆUBELA ADORIĆ, V., IVANOV, L. i TUCAK, I. (2005). Philosophies of human nature in adolescents and adults, priopćenje na VII. *Alps-Adria Conference in Psychology*, Zadar.
- ĆUBELA ADORIĆ, V., IVANOV, L., TUCAK, I., POLJŠAK-ŠKRABAN, O. i ŽORGA, S. (2005). Povjerenje i cinizam kod odraslih osoba u Hrvatskoj i Sloveniji, priopćenje na 13. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa u Osijeku.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K. (2002). Skraćena verzija skale za mjerenje osjećaja koherentnosti (SOC), U: K. LACKOVIĆ-GRGIN, A. PROROKOVIĆ, V. ĆUBELA i Z. PENEZIĆ (ur.). *Zbirka psiholoških skala i upitnika*, 1 (str. 8-11). Filozofski fakultet u Zadru.
- LUPFER, M. i WALD, K. (1985). An Exploration of Adults' Religious Orientations and Their Philosophies of Human Nature. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24 (3), 293-304.
- POOLE, M. S., DENG, L., BROWN, H. G., MOORAD, A., FORDUCEY, P. i SMELTZER, S. (2004). Trust, Trait Theory, and Collaboration in Telemedicine: An Empirical Test, *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*
- SORENSEN, R.C. (1981). Evangelical Seminarians' Philosophies of Human Nature and Theological Beliefs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20 (1), 33-38
- STANKOVIĆ, N. (2005). Mjerenje Eriksonovih komponenti ličnosti Inventarom psihosocijalnog balansa. Diplomski rad, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- TUCAK, I., ĆUBELA ADORIĆ, V., IVANOV, L., POLJŠAK-ŠKRABAN, O. i ŽORGA, S. (2005). Generativna briga i djelovanje odraslih osoba u Hrvatskoj i Sloveniji, priopćenje na 17. *Danima Ramira i Zorana Bujasa*, Zagreb
- WELLER, L. (1987). Philosophies of Human Nature and Perception of Physical Attractiveness. *Social Behavior and Personality*, 15 (1), 101-104
- WELLER, L. i BENOZIO, M. (1987). Homosexuals' and Lesbians' Philosophies of Human Nature. *Social Behavior and Personality*, 15 (2), 221-224.
- WRIGHTSMAN, L. S. (1992). *Assumptions about Human Nature*. Newbury Park: Sage.
- WRIGHTSMAN, L. S. (1991). Interpersonal Trust and Attitudes Toward Human Nature, U: J. P. ROBINSON, P.R. SHAVER i L.S. WRIGHTSMAN (ur.). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: Academic Press.

Sljedeći niz tvrdnji izražava različita mišljenja o ljudima. Koliko se Vi slažete s njima?

Pročitajte pažljivo svaku tvrdnju i zaokružite onaj broj na skali procjene od šest stupnjeva koji odgovara Vašem mišljenju. Ti brojevi imaju sljedeća značenja:

-3	-2	-1	+1	+2	+3
uopće se	uglavnom se	donekle se	donekle se	uglavnom se	u potpunosti
NE slažem	NE slažem	NE slažem	slažem	slažem	se slažem

1.	Kada bi imali priliku ući negdje a da ne plate ulaznicu i pritom biti sigurni da ih nitko neće vidjeti, većina bi ljudi to učinila.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
2.	Većina ljudi se čvrsto drži svojih uvjerenja.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
3.	Prosječna osoba je umišljena.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
4.	Unatoč složenosti suvremenog društva, većina ljudi se trudi ne činiti drugima ono što ne bi željeli da se njima čini.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
5.	Većina ljudi bi se zaustavila i pomogla osobi čiji je auto u kvaru.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
6.	Prosječan student će varati na testu kada to rade i ostali, bez obzira na vlastita etička načela.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
7.	Većina ljudi neće oklijevati da skrene s vlastitog puta kako bi pomogla nekome tko je u nevolji.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
8.	Većina ljudi bi lagala ako bi od toga imala koristi.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
9.	Jadno je vidjeti nesebičnu osobu u današnjem svijetu u kojem toliki iskorištavaju nesebične.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
10.	Većina se drži izreke: „Čini drugima ono što želiš da drugi tebi čine“.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
11.	Ljudi tvrde da imaju etička načela vezano za poštenje i moral ali ih se tek nekolicina pridržava u presudnim trenucima.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
12.	Većina ljudi zastupa svoja uvjerenja.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
13.	Ljudi se pretvaraju da im je do drugih stalo više nego zaista jest.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
14.	Ljudi obično govore istinu, čak i kada su svjesni da bi im bilo bolje lagati.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
15.	Većina ljudi ustvari ne voli sebe izlagati da bi pomogli drugima.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
16.	Većina ljudi bi varala kod prijave poreza ako bi imala priliku.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
17.	Prosječna osoba će se držati svojega uvjerenja ako misli da je u pravu, čak i ako se drugi s njime ne slažu.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
18.	Većina ljudi će se ponašati kao „dobri Samarićani“ ako im se pruži prilika.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
19.	Većina ljudi nije poštena iz pravog razloga, već se boje da ih ne uhvate na djelu.	-3	-2	-1	+1	+2	+3
20.	Prosječna osoba je iskreno zainteresirana za probleme drugih ljudi.	-3	-2	-1	+1	+2	+3

SKALA GENERATIVNOG DJELOVANJA

Adaptirale: Ivana Tucak, Katica Lacković-Grgin, Vera Ćubela Adorić

Priredila: Ivana Tucak

1. Teorijska osnova

Generativnost je širok pojam koji uključuje stvaranje i brigu o djeci, materijalnim produktima i idejama koji će nadživjeti pojedinca i koji imaju ulogu u održavanju društva i kulture. Pojam generativnost predstavio je Erikson pedesetih godina dvadesetog stoljeća u svojoj psihosocijalnoj teoriji razvoja. Definirao ga je kao “primarno brigu za stvaranje i vođenje sljedeće generacije” (Erikson, 1984: 240) i dominantno psihosocijalno pitanje tijekom srednje odrasle dobi. Jedan od razloga zbog kojih se generativnost nameće kao razvojni zadatak odrasle dobi je taj što društvo počinje zahtijevati od odraslih da preuzmu brigu za mlađe generacije kroz roditeljstvo, poučavanje, mentorstvo, volonterski rad i druge generativne aktivnosti.

Mnogi su autori proširivali i preispitivali Eriksonove postavke o generativnosti. Tako npr. Kotre (1984) piše o generativnosti kao o želji pojedinca da ulaže sebe u oblike života i rada koji će ga nadživjeti. Osim u terminima *želje za simboličkom besmrtnošću*, generativnost je opisivana i u terminima *potrebe da se bude potreban*, odnosno želje da se drugima pomaže (Stewart, Franz, Layton, 1988). Ova dva suprotna aspekta generativnosti odražavaju dvije opće tendencije ljudskog ponašanja: tendenciju djelovanja (eng. *agency*), tj. tendenciju da budemo moćni, sposobni, nezavisni i sl., i tendenciju zajedništva (eng. *communion*), tj. tendenciju ostvarivanja brižnih, prisnih odnosa s drugima. Pregled objavljene literature o generativnosti pokazuje da su tumačenja i istraživanja generativnosti prilično nepovezana i nesustavna, a formulacije generativnosti svakojake. Tek su McAdams i de St. Aubin (1992) pokušali organizirati različite spoznaje o generativnosti u jedinstven model, koji je do sada vjerojatno najbolji i najsustavniji pokušaj prikaza složenog konstrukta generativnosti. Model prikazuje generativnost kao složeni psihosocijalni konstrukt koji uključuje sedam međusobno povezanih komponenti okupljenih oko individualnog i društvenog cilja promicanja dobrobiti i razvoja budućih generacija (v. Lacković-Grgin, Penezić, Tucak, 2002).

Jedna od komponenti modela je *generativno djelovanje* koje uključuje različite aktivnosti usmjerene dobrobiti mlađih generacija i društva u cjelini, kao i aktivnosti koje su izraz kreativnih i produktivnih nastojanja pojedinca. Generativno djelovanje može biti direktno potaknuto kulturalnim zahtjevima i unutarnjim željama za generativnošću, ali u idealnom slučaju ono je posljedica snažne predanosti generativnim ciljevima. McAdams i de St. Aubin

navode tri oblika generativnog djelovanja. Jedan oblik je stvaranje pozitivnih produkata u najširem smislu riječi (osobe, stvari, ideje, ishodi). Drugi oblik je čuvanje (održavanje, obnavljanje, oplemenjivanje ili njegovanje) onoga što se smatra vrijednim ovakvog djelovanja. Ono dolazi do izražaja kroz brigu o djeci, očuvanje pozitivnih tradicija, zaštitu okoliša i sl. Treći oblik generativnog djelovanja je prenošenje ili davanje onoga što je stvoreno ili sačuvano na dar sljedećoj generaciji.

Osim instrumenata koji procjenjuju generativnost kao globalni konstrukt (npr. subskala generativnosti iz Erikson upitnika čiji su autori Ochse i Plug, 1986; subskala generativnosti iz Inventara psihosocijalnog balansa Domina i Affonsa, 1990), postoje i mjere različitih komponenti generativnosti iz modela McAdamsa i de St. Aubina. U istraživanjima je najviše korištena Loyola skala generativnosti (LGS, 1992) autora McAdamsa i de St. Aubina, koja ispituje generativnu brigu, ključnu komponentu njihova modela. U svrhu mjerenja generativnog djelovanja isti su autori konstruirali Ček listu generativnog ponašanja (GBC, 1992). Ona sadrži 50 čestica od kojih se 40 odnosi na generativna ponašanja, a 10 na ponašanja za koja se čini da su irelevantna za generativnost. Primjer generativnog ponašanja je „*podučiti nekoga vještini*“, a primjer naizgled negenerativnog ponašanja je „*kupiti novi auto*“. U originalnoj ček listi ispitanik za svako ponašanje treba označiti frekvenciju njegova izvođenja tijekom zadnja dva mjeseca (0 – ako ga uopće nije izveo, 1 – ako ga je izveo jednom, 2 – ako ga je izveo više od jednom). Pri tome je moguće izračunati ukupni rezultat za 40 „generativnih“ ponašanja, ukupni rezultat za 10 „negenerativnih“ ponašanja, kao i ukupni rezultat dobiven zbrajanjem frekvencija izvođenja svih 50 ponašanja. Autori su utvrdili da ispitanici srednje odrasle dobi (37 - 42 godine) postižu značajno više rezultate na ovoj ček listi u odnosu na mlađe (22 - 27 godina) i starije odrasle (67 - 72 godine) (McAdams, de St. Aubin, Logan, 1993). Također su izvijestili o značajnoj povezanosti ukupnog rezultata na ček listi i mjera generativne brige, predanosti generativnim ciljevima i generativnih tema u autobiografskim pričama, kao i o korelaciji generativnog djelovanja sa životnim zadovoljstvom, te osobinama ekstraverzije i otvorenosti iz Pet-faktorskog modela (de St. Aubin i McAdams, 1995; McAdams i de St. Aubin, 1992; McAdams i sur., 1993).

2. Opis skale

U svrhu ispitivanja konstrukta generativnog djelovanja na uzorcima hrvatskih ispitanika izvorna Ček lista generativnog ponašanja (McAdams i de St. Aubin, 1992) adaptirana je u oblik skale od 20 čestica s uputom ispitanicima da za svaku navedenu generativnu radnju procijene čestinu njezina izvođenja u zadnja dva mjeseca na skali od 5

stupnjeva, od 1, vrlo rijetko ili nikako, do 5, vrlo često ili gotovo uvijek. Pretpostavljalo se da će ovakav format odgovora omogućiti bolje zahvaćanje individualnih razlika u razini generativnog djelovanja nego onaj u izvornoj ček listi.

U Skalu generativnog djelovanja uvršteno je 11 čestica iz originalne ček liste (čestice 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12 i 13; v. prikaz skale na kraju priloga), za koje su McAdams i de St. Aubin u istraživanjima na američkim uzorcima odraslih utvrdili da imaju najviše korelacije s rezultatima na LGS skali, a imaju očitu pojavnu valjanost za konstrukt generativnog djelovanja. Iz praktičnih razloga autori odobravaju upotrebu i skraćene verzije ček liste u ispitivanjima generativnog djelovanja. Pošto je procijenjeno da mnoge čestice iz originalne ček liste, nastale u sjevernoameričkoj kulturi, nisu relevantne za konstrukt generativnog djelovanja u hrvatskome društvu, one nisu uvrštene u Skalu generativnog djelovanja, a u nju su uključene neke nove čestice koje su generirali naši stručnjaci upoznati s McAdamsovim i de St. Aubinovim opisom konstrukta generativnog djelovanja (čestice 5, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19 i 20).

Ukupan rezultat na skali formira se kao linearna kombinacija (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 20 do 100) ili kao prosječna vrijednost procjena koje je ispitanik dao na pojedinim česticama (pri čemu je mogući teorijski raspon rezultata od 1 do 5). Viši rezultat na skali ukazuje na veću razinu generativnog djelovanja. S obzirom na to da su faktorskim analizama Skale generativnog djelovanja izlučena dva faktora, moguće je izračunati i ukupne rezultate na dvije subskale definirane na osnovi dva izlučena faktora.

3. Psihometrijske osobine

Skala generativnog djelovanja prvi put je primijenjena na dva hrvatska uzorka. Prvi je uzorak uključivao 109 studenata različitih studijskih grupa Sveučilišta u Zadru u dobi od 18 do 25 godina. Drugi je uključivao 361 odraslu osobu iz različitih područja Hrvatske, uključujući Dalmaciju, Slavoniju, zapadnu Hrvatsku, Istru, te Liku i Gorski Kotar. Uzorak je bio heterogen s obzirom na sociodemografske karakteristike kao što su dob, spol, stupanj obrazovanja, zanimanje itd. Dobni raspon u uzorku kretao se od 21 - 67 godina ($M = 41.7$, $SD = 12.3$). U uzorku je bilo 43% muškaraca i 57% žena. Većina ispitanika bila je u bračnoj zajednici (68 %) i imala je djecu (73%). Oko 75% ispitanika bilo je zaposleno u vrijeme prikupljanja podataka. Eksploratornom faktorskom analizom (metodom zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora i Varimax rotaciju) rezultata dobivenih na Skali generativnog djelovanja u oba uzorka izlučena su dva faktora. U uzorku studenata na prvom su se faktoru

okupile čestice 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 12, 14, 15, 18 i 20, a na drugom faktoru preostale čestice. Sadržajnu distinkciju između ova dva faktora teško je zamijetiti. Interpretacija dvaju faktora izlučenih u uzorku odraslih mnogo je jasnija, što je i za očekivati s obzirom da je odrasla dob ona u kojoj bi generativnost trebala jasnije biti oblikovana. U ovom su uzorku čestice 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15 i 16 imale značajne korelacije (veće od 0.30) s prvim faktorom i veće nego li su bile njihove korelacije s drugim faktorom. Drugim faktorom bile su značajno zasićene čestice 4, 6, 11, 12, 17, 18, 19 i 20. Prvi faktor odnosi se na općenitije generativne radnje i definira subskalu tzv. općih generativnih radnji, a drugi faktor na specifičnije generativne radnje te definira subskalu tzv. specifičnih (konkretnijih) generativnih radnji. U studentskom su uzorku dva izlučena faktora zajedno objašnjavala oko 35%, a u uzorku odraslih oko 32% zajedničke varijance. Korelacija među faktorima u uzorku studenata iznosila je 0.58, a u uzorku odraslih 0.56. Budući da dva izlučena faktora nisu svojim sadržajem identična u oba uzorka, preporučuje se formiranje rezultata po subskalama koje definiraju faktori izlučeni u uzorku odraslih (ukoliko su istraživači zainteresirani za aspekte općeg i specifičnog generativnog djelovanja, a ne samo za ukupno generativno djelovanje). Budući da su izlučeni faktori značajno korelirali, izvršena je faktorska analiza sa jednim zadanim faktorom koja je pokazala da svih 20 čestica konačne verzije Skale generativnog djelovanja ima zadovoljavajuća faktorska zasićenja (veća od 0.30) ovim faktorom i zadovoljavajuće korelacije s ukupnim rezultatom, u oba uzorka. Stoga se može smatrati opravdanim formiranje ukupnog rezultata na skali kada nas zanima ukupno generativno djelovanje.

Koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha skale od 20 čestica u uzorku studenata iznosio je 0.876, a u uzorku odraslih 0.868.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri Skale generativnog djelovanja

	N	M	raspon	SD
Ukupan studentski uzorak	109	2.7	1.550 – 4.250	0.62
Muški studenti	25	2.5	1.550 – 4.000	0.73
Studentice	84	2.7	1.650 – 4.250	0.58
Ukupan uzorak odraslih	361	2.9	1.250 – 4.550	0.63
Muškarci	155	2.8	1.300 – 4.550	0.65
Žene	206	2.9	1.250 – 4.550	0.61

U oba uzorka, studenata i odraslih, Kolmogorov-Smirnov test normalnosti distribucije pokazao je da distribucija rezultata na Skali generativnog djelovanja ima tendenciju normalne raspodjele ($p > 0,20$).

U prilog konvergentnoj valjanosti Skale generativnog djelovanja govori njezina značajna korelacija s konstruktom generativne brige, mjerenim Loyola skalom generativnosti (0.68 u studenata, 0.56 u uzorku odraslih). Naime, McAdams i de St. Aubin u svom modelu generativnosti pretpostavljaju da generativna briga (svjesna zaokupljenost dobrobiti sljedeće generacije) posredno vodi generativnom djelovanju. Budući da konstrukt generativnosti uključuje teme *djelovanja* i *zajedništva*, ispitana je povezanost generativnog djelovanja s ciljevima djelovanja (ciljevi moći i postignuća) i s ciljevima zajedništva (ciljevi intimnosti i altruizma). Pokazalo se da je generativno djelovanje značajno povezano s važnošću ciljeva usmjerenih postignuću (0.31 u studenata, 0.25 u odraslih), intimnosti (0.19 u studenata, 0.17 u odraslih) i altruizmu (0.35 u studenata, 0.28 u odraslih), dok s ciljevima usmjerenima moći nije značajno koreliralo.

Niti u jednom uzorku nije utvrđena značajna spolna razlika u ukupnim rezultatima postignutima na Skali generativnog djelovanja. Treba spomenuti da su neka strana istraživanja, koja su koristila drugačije mjere generativnog djelovanja, pokazala da žene postižu više rezultate na tim mjerama (Hart, McAdams, Hirsch, Bauer, 2001). U uzorku odraslih nije bilo značajne razlike u generativnom djelovanju među zaposlenima i nezaposlenima. Budući je roditeljstvo, prema Eriksonu, najuobičajeniji oblik izražavanja generativnosti, shvatljiv je rezultat dobiven u uzorku odraslih da roditelji postižu značajno više rezultate na Skali generativnog djelovanja u odnosu na ispitanike bez djece ($F(1/358) = 20.82$, $p = 0.00$). Međutim, treba spomenuti da rezultati stranih istraživanja odnosa roditeljstva i generativnosti nisu jednoznačni. Neki povezuju roditeljstvo s povećanim razinama generativnog djelovanja, dok drugi ne. U uzorku odraslih utvrđen je značajan efekt bračnog stanja na ukupno generativno djelovanje ($F(4/355) = 5.96$, $p = 0.00$). Scheffe test je pokazao značajnu razliku u generativnom djelovanju samo između vjenčanih i samaca, u korist vjenčanih, te između onih koji žive u nevjenčanoj zajednici i samaca, u korist prvih. Uzorak je uključivao još i skupine razvedenih i udovaca.

U studentskom uzorku ukupni rezultati na Skali generativnog djelovanja bili su značajno povezani i sa životnim zadovoljstvom (0.33) i s procjenom važnosti pomaganja drugima, podučavanja drugih i sl. kroz buduće zanimanje (0.22). U ovom uzorku skala nije značajno korelirala s procjenom važnosti dobre plaćenosti budućeg zanimanja, važnošću roditeljstva, zadovoljstvom socijalnim odnosima, te s povjerenjem u ljude i cinizmom (mjerenima pomoću skale CIP; v. prilog o toj skali u ovom broju). U uzorku odraslih ukupni

rezultati na Skali generativnog djelovanja značajno su pozitivno korelirali s dobi ispitanika (0.13), važnošću braka (0.16), važnošću roditeljstva (0.19), s povjerenjem u ljude (0.21) te s osjećajem koherentnosti (0.21), dok su negativno korelirali s ciničnim odnosom prema ljudima (-0.14).

U primjeni na uzorku slovenskih ispitanika ($N = 546$), u dobi od 20 do 70 godina ($M = 42.9$, $SD = 11.8$), Skala generativnog djelovanja pokazala je identičnu dvofaktorsku strukturu kao i u uzorku odraslih hrvatskih ispitanika, te pouzdanost Cronbach alpha od 0.85 (Tucak, Ćubela Adorić, Ivanov, Poljšak Škraban, Žorga, 2005). Faktorska analiza s jednim zadanim faktorom pokazala je, kao i u hrvatskim uzorcima, da su sve čestice značajno zasićene ovim faktorom.

Konvergentnu valjanost skale i u ovom je uzorku potvrdila njezina značajna povezanost s mjerama generativne brige, ciljeva usmjerenih djelovanju i onih usmjerenih zajedništvu. Za razliku od hrvatskoga, u slovenskome su uzorku žene postigle značajno više rezultate na Skali generativnog djelovanja u odnosu na muškarce, te zaposleni u odnosu na nezaposlene. U slovenskome je uzorku generativno djelovanje također značajno koreliralo s važnošću zaposlenja, braka i roditeljstva.

Na kraju se može zaključiti da su prve analize pokazale da je Skala generativnog djelovanja instrument koji pokazuje dobru osjetljivost, pouzdanost tipa unutarnje konzistencije, te faktorsku i konvergentnu valjanost. Stoga se može preporučiti za istraživanje konstrukta djelovanja usmjerenog na dobrobit mlađih generacija i društva u cjelini, uz napomenu da je za potrebe usporedbe različitih uzoraka bolje koristiti ukupan rezultat na skali, s obzirom na to da se u različitim uzorcima ne dobivaju identične dvofaktorske solucije na osnovi kojih bi se oblikovale dvije subskale.

Budući je produktivnost važna manifestacija generativnosti, preporuča se upotreba ove skale u istraživanjima generativnog djelovanja u kontekstu profesionalnog ponašanja i aktivnosti u slobodno vrijeme. Kako je generativno djelovanje usmjereno na dobrobit mlađih generacija i društva u cjelini, ovaj konstrukt mogao bi biti relevantan i u istraživanjima različitih oblika prosocijalnog ponašanja, poput darivanja krvi itd. Zanimljivo je da se jedna od čestica iz izvorne, šire verzije odnosila upravo na čestinu darivanja krvi. Međutim, ta je čestica u našim preliminarnim analizama imala nisko faktorsko zasićenje i nisku korelaciju s ukupnim rezultatom. Drugim riječima, ona – barem u našim primjenama – ne čini homogeni niz s ostalim nizom čestica. Razlog je vjerojatno u tome što ljudi nisu tako često u prilici darivati krv, naročito u dvomjesečnom razdoblju, da bi to bio dobar pokazatelj njihove generativnosti. Ova čestica stoga nije uvrštena u konačan oblik Skale generativnog djelovanja od 20 čestica, prikazane na kraju priloga.

LITERATURA:

- DE ST. AUBIN, E., MCADAMS, D.P. (1995). The relations of generative concern and generative action to personality traits, satisfaction/happiness with life and ego development. *Journal of Adult Development*, **2**, 99-112.
- DOMINO, G., AFFONSO, D.D. (1990). A personality measure of Erikson's life stages: The Inventory of Psychosocial Balance, *Journal of Personality Assessment*, **54**, 576-588.
- ERIKSON, E. (1984). *Childhood and society*. London: Triad Paladin.
- HART, H.M., MCADAMS, D.P., HIRSCH, B.J., BAUER, J.J. (2001). Generativity and social involvement among African Americans and white adults. *Journal of Research in Personality*, **35**, 208-230.
- KOTRE, J. (1984). *Outliving the self: Generativity and the interpretation of lives*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., PENEZIĆ, Z., TUCAK, I. (2002). Odnos generativnosti i drugih komponenti ličnosti Eriksonova modela u osoba mlađe, srednje i starije odrasle dobi. *Suvremena psihologija*, **5**, 9-30.
- MCADAMS, D.P., DE ST. AUBIN, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, **62**, 1003-1015.
- MCADAMS, D.P., DE ST. AUBIN, E., LOGAN, R.L. (1993). Generativity among young, midlife and older adults. *Psychology and Aging*, **8**, 221-230.
- OCHSE, R., PLUG, C. (1986). Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development. *Journal of Personality and Social Psychology*, **50**, 1240-1252.
- STEWART, A.J., FRANZ, E., LAYTON, L. (1988). The changing self: Using personal documents to study lives. *Journal of Personality*, **56**, 41-74.
- TUCAK, I., ĆUBELA ADORIĆ, V., IVANOV, L., POLJŠAK ŠKRABAN, O., ŽORGA, S. (2005). Generativna briga i djelovanje u odraslih osoba u Hrvatskoj i Sloveniji, priopćenje na skupu XVII. Dani Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb

Pred Vama se nalazi lista različitih radnji koje ljudi različito često izvode. Zaokružite broj koji pokazuje koliko često ste u **zadnja dva mjeseca dobrovoljno** izvodili svaku od tih radnji. Pri tome brojevi imaju sljedeća značenja:

- 1 – vrlo rijetko ili nikako
- 2 – rijetko
- 3 – ponekad
- 4 – često
- 5 – vrlo često ili gotovo uvijek

1. Koristili svoja prošla iskustva kako bi pomogli nekoj osobi da se prilagodi određenoj situaciji	1	2	3	4	5
2. Podučili nekoga određenoj vještini	1	2	3	4	5
3. Poslužili kao uzor mlađoj osobi	1	2	3	4	5
4. Pričali nekome o vlastitom djetinjstvu	1	2	3	4	5
5. Dali korisnu primjedbu o nečijoj aktivnosti	1	2	3	4	5
6. Preuredili ili obnovili kuću, dio kuće, komad namještaja, itd.	1	2	3	4	5
7. Učinili nešto što drugi smatraju jedinstvenim i važnim	1	2	3	4	5
8. Donijeli odluku koja je utjecala na mnoge ljude	1	2	3	4	5
9. Sudjelovali u dobrotvornim aktivnostima u zajednici u kojoj živite	1	2	3	4	5
10. Planirali rad neke organizacije ili grupe izvan vlastite obitelji	1	2	3	4	5
11. Skrojili ili zakrpali komad odjeće ili popravili neki predmet	1	2	3	4	5
12. Djetetu pročitali priču	1	2	3	4	5
13. Stvorili umjetničko djelo ili obrtnički proizvod	1	2	3	4	5
14. Ispravljali pogreške manje iskusnih osoba	1	2	3	4	5
15. Stvorili ugodno ozračje u radnoj zajednici	1	2	3	4	5
16. Sudjelovali u radu nevladinih udruga u promicanju ljudskih prava	1	2	3	4	5
17. Darovali odjeću koja Vam više ne treba	1	2	3	4	5
18. Priskočili u pomoć bliskim osobama oko brige za djecu	1	2	3	4	5
19. Učinili nešto da mjesto u kojem živite izgleda ljepše	1	2	3	4	5
20. Iskoristili kontakt s djecom da ih podučite	1	2	3	4	5

SKALA GOVORNIČKOG SAMOPOUZDANJA

Adaptirale: Ivana Korana Fiamengo i Ana Proroković

Priredila: Ana Proroković

1. Teorijska osnova

Općenito se smatra da je javni govor socijalna situacija koja se najčešće izbjegava. Govor pred javnošću konzistentno je u američkim istraživanjima rangiran kao jedna od tri situacije od kojih ljudi najviše strahuju. Pozicionirana je iza straha od financijske propasti i straha od smrti. Čak i do 75% odraslih ljudi izvještava kako ima znatan strah od govora u javnosti.

Za emocionalnu i fizičku nelagodu koja se vezuje uz javne govore u literaturi se mogu sresti različiti termini kao što su: „strah od pozornice“, „sramežljivost“, „govornička anksioznost“, „komunikacijska anksioznost“, „anksioznost u situacijama socijalne evaluacije“ i dr. Najprikladnijim se ipak čini termin „govornička anksioznost“ koja se može definirati kao: kognitivne i fiziološke reakcije koje pojedinac doživljava kad priprema, očekuje, planira ili provodi bilo kakav formalan ili neformalan govor, raspravu ili prezentaciju u grupi ljudi koji su mu kolege, profesori, nadređeni ili autoriteti (Behnke, Sawyer i King, 1994). Govornička anksioznost razlikuje se od „straha od pozornice“ jer se više odnosi na govor u javnosti, a ne na glumu. Od „sramežljivosti“ se razlikuje jer nije posljedica opće nelagode u socijalnim situacijama. Nadalje, razlikuje se od „komunikacijske anksioznosti“ jer joj je incidencija dvostruko veća, te jer ljudi visoke komunikacijske anksioznosti strahuju od interpresonalne i grupne komunikacije općenito, a ne samo od govora pred publikom. Anksioznost u situacijama socijalne evaluacije je također širi pojam od govorničke anksioznosti, stoga što javni nastupi predstavljaju samo jednu specifičnu situaciju u nizu mogućih situacija socijalne evaluacije.

Kod govorničke anksioznosti uglavnom prevladavaju fiziološki simptomi koji uključuju „navalu“ adrenalina, nelagodu u trbuhu, znojenje dlanova, porast srčane frekvencije, crvenjenje lica ili vrata, pojačano znojenje, podrhtavanje glasa, ukočenost leđa, vrata ili ramena. Kognitivni aspekti ove anksioznosti obično se odnose na „automatske“ misli kao što su: „Zaboravit ću što sam htio reći; Zvučat ću glupo; Izgubit ću se; Neću biti u stanju govoriti cijelo vrijeme.“ i slično (Bippus i Daly, 1999).

Behnke i Beatty (1981) navode da je govorništvo povezano s aktivacijom autonomnog živčanog sustava, a da bi se ta aktivnost subjektivno doživjela kao anksioznost, potrebna je

određena dispozicija govornika da datu situaciju percipira kao negativno iskustvo. McCrosky (prema Fiamengo, 2004) smatra da je anksioznost pri javnom govoru dimenzija crte ili stanja komunikacijske anksioznosti kao šireg konstrukta. Nadalje, implicitne teorije koje pokušavaju objasniti govorničku anksioznost, kao najčešće razloge navode: povećanu samosvijest, strah od neispunjavanja očekivanja publike, vjerovanje kako je osoba različita od publike i njoj podređena, percipiran nedostatak vještina, strah od procjenjivanja, strogost publike, nedostatak iskustva u situacijama javnih nastupa, slabu pripremu i slično.

2. Opis skale

Originalna verzija *Skale govorničkog samopouzdanja* nastala je 1942. godine, a načinio ju je autor Gilikson (prema Robinson, Shaver i Wrightsman, 1991). Sastojala se od 104 čestice i koristila se često 50-tih i 60-tih godina prošlog stoljeća. Zbog velikog broja čestica u toj prvotnoj verziji, mnogi su autori pravili revizije ove skale kako bi se mogla koristiti u situacijama kada je vrijeme za ispunjavanje ograničeno. Jedna od najčešće korištenih skraćениh verzija je ona autora Paula iz 1966 godine. Paul je ovu skalu izradio u svrhu istraživanja efikasnosti različitih kliničkih pristupa tretmanu kronične govorničke anksioznosti.

Paulova *Skala govorničkog samopouzdanja* sastoji se od 30 čestica koje mjere afektivne i bihevioralne reakcije u situacijama javnog izlaganja. Na čestice se odgovara s TOČNO/NETOČNO, s tim što je polovica čestica suprotnog smjera kako bi se izbjegli sistematski faktori. Ova skala je u mnogim primjenama pokazala i dobre metrijske karakteristike, primarno pouzdanost tipa unutarnje konzistencije i konvergentnu valjanost (Behnke i Sawyer, 2000). Fiamengo (2004) je adaptirala skalu na hrvatski jezik, te je primijenila na srednje velikom uzorku odraslih osoba. Skalu su zasebno prevele tri stručne osobe, te je nakon toga postignut konsenzus u prijevodu.

2. 1. Uputa i način bodovanja

Ukupan rezultat na Skali govorničkog samopouzdanja računa se kao jednostavna aditivna linearna kombinacija odgovora na svim česticama, s tim se da se svakom odgovoru T (točno) pridaje jedan bod, vodeći pritom računa o česticama koje se obrnuto boduju. Čestice koje se obrnuto boduju označene su na priloženoj skali. Uputa ispitanicima, također je priložena uz samu skalu. Veći rezultat na skali ukazuje na manje govorničko samopouzdanje, odnosno veću govorničku anksioznost.

3. Psihometrijske osobine

3.1 Faktorska struktura skale i faktorska valjanost

Rezultati faktorske analize Skale govorničkog samopouzdanja na hrvatskome uzorku od 108 ispitanika (Fiamengo, 2004), ukazuju na jednofaktorsku strukturu, te 27.5% ukupne objašnjene varijance ovog konstrukta. Čestice pod rednim brojem 4, 13 i 20 imaju nešto slabije zasićenje generalnim faktorom (< 0.3), ali se njihovim izbacivanjem ne dobiva na pouzdanosti, te ih je opravdano zadržati u upitniku. Prema teoretskim postavkama Robinsona i suradnika, konstrukt govorničke anksioznosti trebao bi biti jednodimenzionalan, te stoga dobivena jednofaktorska struktura govori u prilog faktorskoj valjanosti ove skale.

3.2 Pouzdanost skale

Pouzdanost skale tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) na hrvatskom uzorku bila je relativno visoka i iznosila je 0.91, a prosječna korelacija među česticama iznosila je 0.25. Robinson, Shaver i Wrightsman (1991) također su u svom ispitivanju dobili pouzdanost (Cronbach alpha) od 0.91, a retest pouzdanost 0.61.

3.3 Diskriminativnost skale

Rezultati ispitivanja Fiamengo (2004) pokazali su da je Skala govorničkog samopouzdanja primijenjena na hrvatskom uzorku bila težinski primjerena, te u relativno visokom stupnju diskriminativna. U tablici 1. prikazani su osnovni deskriptivni parametri i parametri osjetljivosti ove skale.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri Skale govorničkog samopouzdanja (N = 108)

M (aritmetička sredina)	10.72
C (medijan)	9
Sd (standardna devijacija)	6.82
Raspon	1 - 28
Relativni raspon	87%
Shapiro-Wilks test normalnosti distribucije	W = 0.923. p < 0.01
Fergusonov delta-koeficijent	0.971
(A)simetričnost	0.67
Spljoštenost	-0.31

Standardna devijacija, relativni raspon rezultata te Fergusonov delta-koeficijent ukazuju na dosta visoku osjetljivost skale, ali treba spomenuti i značajno odstupanje od normalne distribucije. S obzirom na tendenciju grupiranja rezultata, distribucija je pozitivno asimetrična

(rezultati se u većoj mjeri grupiraju oko nižih vrijednosti), te je oblikom platikurtična (spljoštena).

3.4 Konvergentna i divergentna valjanost

Robinson, Shaver i Wrightsman (1991) navode da rezultati na skali govorničkog samopouzdanja koreliraju s rezultatima na subskali „javnog govora“ iz SR inventara anksioznosti ($r = 0.72$), rezultatima na *Audience anxiousness* upitniku ($r = 0.84$), ekstravezijom ($r = -0.31$), te rezultatima na McCroskey-ovoj Skali komunikacijske anksioznosti ($r = 0.94$).

Na hrvatskome uzorku (Fiamengo, 2004), također su dobivene neke značajne korelacije s rezultatima na različitim skalama teoretski povezanih konstrukata (tablica 2.).

Tablica 2. Korelacije rezultata na Skali govorničkog samopouzdanja s rezultatima na drugim skalama teoretski povezanih konstrukata

Neuroticizam	0.23*
Ekstraverzija	-0.43*
Socijalna poželjnost	-0.11
Anksioznost u situacijama socijalne evaluacije	0.57*
Anksioznost u fizički opasnim situacijama	0.16
Anksioznost u novim i nejasnim situacijama	0.42*
Anksioznost u svakodnevnim situacijama	0.19*

* $p < 0,05$

Dobiveni rezultati ukazuju na zadovoljavajuću konvergentnu valjanost skale (npr. značajna pozitivna korelacija s rezultatima na skali anksioznosti u situacijama socijalne evaluacije). Također se može govoriti i o divergentnoj valjanosti ove skale, budući da koeficijenti korelacije koji govore o povezanosti s drugim specifičnim aspektima anksioznosti, nisu odviše visoki, što govori u prilog relativnoj nezavisnosti konstrukta govorničkog samopouzdanja.

3.5. Konkurentna valjanost

Fiamengo (2004) je pokušala procijeniti konkurentnu valjanost ove skale testirajući eventualne razlike u ukupnim rezultatima između specifičnih uzoraka ispitanika (srednjoškolski profesori, sveučilišni profesori, studenti, govornici). Skupinu „govornika“ činili su članovi i predsjednici različitih političkih stranaka i udruga, glasnogovornici u institucijama i tvrtkama, mjesni čelnici i sl. Analiza kovarijance (dob kao kovarijat) pokazala je da se značajno razlikuju rezultati studenata u odnosu na ostale ispitivane grupe među kojima nije bilo značajnih razlika. Kako se moglo i pretpostaviti, studenti su u odnosu na ostale ispitanike, iskazali u manjoj mjeri govorničko samopouzdanje, odnosno veću govorničku anksioznost. Stoga se može zaključiti da primjenjena skala pokazuje određenu razinu i dijagnostičke valjanosti, s tim da bi se ova metrijska karakteristika trebala provjeriti nekim dodatnim i ciljanim ispitivanjima.

LITERATURA:

- BEHNKE, R.R., BEATTY, M.J. (1981). A Cognitive-Physiological Model of Speech Anxiety. *Communication Monographs*, **48**, 158-164.
- BEHNKE, R.R., SAWER, C.R., KING P.E. (1994). Contagion Theory and the Communication of Public Speaking State Anxiety. *Communication Education*, **43**, 246-251.
- BEHNKE, R.R. SAWER, C.R. (2000). Anticipatory Anxiety Patterns for Male and Female Public Speakers. *Communication Education*, **49** (2), 187-195.
- BIPPUS, A.M., DALY, J.A. (1999). What do People Think Causes Stage Fright?: Naive Attributions About the Reasons for Public Speaking Anxiety. *Communication Education*, **48**, 63-72.
- FIAMENGO, I.K. (2004). Skala govorničkog samopuzdanja: Adaptacija i provjera nekih psihometrijskih osobina. *Diplomski rad*, Sveučilište u Zadru.
- ROBINSON, J.P., SHAVER, P.R., WRIGHTSMAN (1991). Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. *Academic Press*, San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo.

Ovaj upitnik se sastoji od 30 pitanja koja se odnose na vaš osjećaj samopouzdanja u situacijama kada držite govor (javno izlažete). Dva su moguća odgovora; TOČNO (T) i NETOČNO (N). Vi se trebate odlučiti koji od ta dva odgovora bolje opisuje kako ste se osjećali kada ste posljednji put (kojeg se sjećate) držali govor, te odabrani odgovor zaokružiti.

1	Radujem se kad imam priliku govoriti u javnosti. *	T	N
2	Ruke mi drhte kad pokušavam rukovati predmetima na podiju.	T	N
3	Stalno sam u strahu da ću zaboraviti govor koji sam pripremila/pripremio.	T	N
4	Publika mi se čini prijateljskom kad im se obratim. *	T	N
5	Tjeskobna/tjeskoban sam dok pripreman govor za javno izlaganje.	T	N
6	Kad završim izlaganje, osjećam da sam doživjela/doživio ugodno iskustvo. *	T	N
7	Pri javnom izlaganju se ne volim služiti tijelom i glasom.	T	N
8	Kad govorim pred publikom, misli mi postanu konfuzne i zbrkane.	T	N
9	Nije me strah suočiti se s publikom. *	T	N
10	Iako sam nervozna/nervozan prije nego počnem javno govoriti, uskoro zaboravim na svoje strahove i uživam u doživljaju. *	T	N
11	Kad treba izlagati pred publikom, imam potpuno samopouzdanje. *	T	N
12	Dok držim govor, osjećam kako u potpunosti vladam sobom. *	T	N
13	U slučaju da zaboravim govor, volim imati bilješke uz sebe.	T	N
14	Volim promatrati reakcije publike na moj govor. *	T	N
15	Iako tečno razgovaram s prijateljima, dok sam na podiju, nedostaje mi riječi.	T	N
16	Za vrijeme javnog govora, osjećam se opušteno i ugodno. *	T	N
17	Iako ne uživam govoriti pred publikom, ne plašim se toga. *	T	N
18	Ukoliko je moguće, uvijek izbjegavam govor u javnosti.	T	N
19	Kad gledam lica u publici, izgledaju mi zamagljeno.	T	N
20	Nakon što se pokušam obratiti grupi ljudi, sama sam sebi odvratna/odvratan.	T	N
21	Uživam u pripremanju govora. *	T	N
22	Kad se obratim publici, misli su mi bistre. *	T	N
23	Prilično sam rječita/rječit. *	T	N
24	Znojim se i drhtim prije nego ustanem govoriti.	T	N
25	Prilikom javnog izlaganja, stav tijela mi je neprirodan i ukočen.	T	N
26	Uplašena/uplašen sam i napregnuta/napregnut cijelo vrijeme dok govorim pred grupom ljudi.	T	N
27	Mogućnost da održim govor smatram ugodnom. *	T	N
28	Teško nalazim riječi kojima bih izrazila/izrazio svoje misli.	T	N
29	Prestravi me pomisao na govor pred grupom ljudi.	T	N
30	Osjećam se spremno za kontakte s publikom. *	T	N

* Čestice koje treba obrnuto bodovati prilikom formiranja ukupnog rezultata.

SKALA HIPERAKTIVNOSTI – IMPULZIVNOSTI - PAŽNJE – HIP

Adaptirala: Anita Vulić-Prtorić

Priredila: Anita Vulić-Prtorić

1. Teorijska osnova

Hiperaktivnost, impulzivnost i problemi usmjerenja pažnje predstavljaju naročito ozbiljan problem zbog brojnih negativnih posljedica na planu školskog i socijalnog ponašanja. Teškoće u usmjerenju pažnje i koncentraciji najčešće rezultiraju u školskom neuspjehu, a impulzivnost i agresija u teškoćama stvaranja dobrih socijalnih odnosa s vršnjacima i mreže socijalne potpore. Djeca s ovim problemima vrlo brzo postaju svjesna svojih teškoća u regulaciji pažnje, svoje impulzivnosti i problema u kontaktima s roditeljima, učiteljima i vršnjacima. Kao rezultat ove spoznaje, dijete osjeća gubitak kontrole nad vlastitim ponašanjem, gubi samopoštovanje i s vremenom može razviti i simptome depresivnosti (Kocijan-Hercigonja, Buljan Flander i Vučković, 1999; Vulić-Prtorić, 2004).

Sinonimi koji su se do danas koristili za ovu grupu problema u djetinjstvu i adolescenciji su: hiperkinetički sindrom, poremećaj pažnje i hiperaktivnosti, hiperkineza, minimalna cerebralna disfunkcija i dr.

Povijesno gledano, prvi zapisi o skupini problema koju karakterizira hiperaktivnost, impulzivnost i problemi u koncentraciji i usmjerenju pažnje, datiraju još od 1902. godine u opisima George Frederic Stilla. Sve do kraja četrdesetih godina prošlog stoljeća malo je radova publicirano na ovu temu. Znanstveni radovi toga vremena uglavnom su bili usmjereni na utvrđivanje povezanosti i sličnosti između djece s ovim problemima i djece s ozljedama mozga, pa se stoga ovaj sindrom i opisivao u terminima *minimalnih moždanih oštećenja* ili pak *minimalnih cerebralnih disfunkcija (MCD)*. No uslijed sve manjeg broja valjanih dokaza o povezanosti između ove dvije grupe problema do kraja sedamdesetih godina koncept MCD-a je sve više gubio na važnosti. Tako je u reviziji DSM-II dijagnoza *hiperkinetičke reakcije u djece* zamijenjena s *deficit pažnje s ili bez hiperaktivnosti* i tri dominantne skupine simptoma: problemi pažnje, impulzivnost i pretjerana aktivnost. Ranih osamdesetih godina prošlog stoljeća veći broj istraživanja je pokazao da se za većinu poremećaja ovog tipa može naći problem u samoregulaciji ponašanja. Tako se cijela priča vratila na početak i radovima Stilla koji je

smatrao da su u etiologiji ovih problema teškoće u voljnoj inhibiciji i moralnoj kontroli ponašanja (prema Barkley, 1997; Conners i Erhardt, 1998; Pelhalm i Waschbusch, 2004)

Danas se simptomi hiperaktivnosti, impulzivnosti i poremećaja pažnje opisuju u DSM-IV klasifikaciji pod nazivom *deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj* (APA, 1996) i to podijeljeni u tri skupine simptoma: nepažnja (9 simptoma), hiperaktivnost (6 simptoma) i impulzivnost (3 simptoma).

U dijagnostičkoj procjeni danas su na raspolaganju različite skale procjene (za nastavnike, odgajatelje, roditelje) i samoprocjene, intervjui za roditelje, učitelje i dijete ili adolescenta te ostale metode (poput projektivnih tehnika) (Kocijan-Hercigonja, Buljan Flander i Vučković, 1999).

2. Opis skale

Skala hiperaktivnosti – impulzivnosti – pažnje (HIP) konstruirana je s ciljem dobivanja mjernog instrumenta kojim će se vršiti procjena hiperaktivnog i impulzivnog ponašanja, te problema usmjeravanja pažnje. Sastoji se od 19 čestica koje opisuju najčešće simptome navedenih problema u djetinjstvu i adolescenciji. Skala je konstruirana na temelju popisa simptoma iz DSM-IV klasifikacije (APA, 1996), tvrdnji koje se koriste u različitim psihodijagnostičkim instrumentima za mjerenje simptoma poremećaja s deficitom pažnje i hiperaktivnošću (PDPH) kao i teorijskih tumačenja simptomatologije ovih poremećaja u djetinjstvu i adolescenciji. U tom smislu tvrdnje u skali HIP opisuju 3 skupine simptoma iz DSM-IV klasifikacije i navedene su u tablici 1. HIP je skala samoprocjene na kojoj ispitanik na skali od 5 stupnjeva procjenjuje u kojoj mjeri su se ponašanja opisana u tvrdnjama javljala kod njega u posljednjih šest mjeseci (od 1 = nikada do 5 = vrlo često). Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama.

Tablica 1. Tvrdnje u skali HIP s obzirom na pripadnost pojedinoj subskali

HIPERAKTIVNOST (6)
<p>Teško mi je mirno sjediti na jednom mjestu. Ne mogu biti miran i sjediti na jednom mjestu, već moram ustajati, mahati nogama i vrpoljiti se. Za mene se može reći da sam nemirna i pretjerano aktivna osoba. Nemam strpljenja za aktivnosti i obaveze koje se moraju obavljati polako i tiho. Nikad nemam mira. Brbljav sam i previše pričam.</p>
IMPULZIVNOST (4)
<p>Dajem odgovore i prije nego što čujem pitanje do kraja. Nemam strpljenja čekati u redu. Upadam drugima u razgovor. Prekidam ili ometam druge u onome što rade ili govore.</p>
PAŽNJA (9)
<p>Griješim u pisanju školske zadaće jer se ne mogu koncentrirati na ono što radim. Teško mi je održati pažnju tijekom pisanja zadaće ili neke igre. Ne slušam druge čak i kad mi se izravno obraćaju. Događa mi se da ne završim školsku zadaću ili učenje do kraja jer više nemam strpljenja. Teško mi je organizirati moje obveze, aktivnosti, učenje i dr. Izbjegavam zadatke i obveze koji zahtijevaju dužu koncentraciju i veće mentalne napore. Spadam u one učenike koji često gube stvari, na primjer školski pribor, knjige i sl. Čini mi se da me sve oko mene može vrlo lako omesti. Zaboravljam i svakodnevne obveze.</p>

2.1. Uputa i način bodovanja

Uputa za ispunjavanje upitnika nalazi se u gornjem dijelu upitnika, kratka je i djeci vrlo jasna. Ispitanici bilježe svoje odgovore na pripadajućoj ljestvici od 5 stupnjeva procjenjujući koliko se ponašanje opisano u tvrdnji često javilo u posljednjih 6 mjeseci: 1 = nikada, 2 = rijetko, 3 = ponekad, 4 = često, 5 = vrlo često. Skala je jednostavna za primjenu, a svojim sustavom odgovaranja vrlo je prihvatljiva školskoj djeci. Primjenjuje se pojedinačno ili skupno, vrijeme odgovaranja nije ograničeno, a u prosjeku iznosi 5 do 10 minuta, ovisno o dobi ispitanika i brzini čitanja.

Ocjenjivanje odgovora je objektivno: ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem zaokruženih brojeva pokraj tvrdnji i konačan zbroj se upiše u pripadajući kvadratić na upitniku (H = rezultat

za subskalu hiperaktivnosti, I = rezultat za subskalu impulzivnosti, P = rezultat za subskalu pažnje, Σ = ukupan rezultat na skali). U tablici 2. naveden je ključ za bodovanje rezultata.

Tablica 2. Redni broj čestica i njihova pripadnost pojedinoj subskali HIP

Subskala	Zbrojiti čestice pod rednim brojem:	Ukupno tvrdnji
HIPERAKTIVNOST	1 + 3 + 5 + 7 + 9 + 11	6
IMPULZIVNOST	13 + 16 + 18 + 19	4
PAŽNJA	2 + 4 + 6 + 8 + 10 + 12 + 14 + 15 + 17	9

3. Psihometrijske osobine

Skala HIP primijenjena je na uzorku od 216 učenika (110 djevojčica i 106 dječaka), polaznika od 5. do 8. razreda osnovne škole.

3.1. Valjanost

Sadržajna valjanost utvrđena je prilikom konstrukcije skale. Naime, odabir tvrdnji vršen je u skladu s polaznom definicijom predmeta mjerenja i opisa simptoma DP/HPa iz DSM-IV klasifikacije.

Konstruktna valjanost provjerena je faktorskom analizom provedenom na rezultatima dobivenim u cijelom uzorku od 216 ispitanika. Temeljni faktori i izvori varijacija i kovarijacija među promatranim varijablama utvrđeni su eksploratornom faktorskom analizom. Primijenjen je postupak *faktorske analize na zajedničke faktore*. U postupku transformacije faktorske matrice korištena je Varimax rotacija. Provedenim statističkim postupcima dobivena su dva faktora – jedan za hiperaktivnost i impulzivnost i drugi za probleme usmjeravanja pažnje. Slična, dvofaktorska struktura potvrđena u većem broju dosadašnjih istraživanja (v. Muris i Meesters, 2003). Dobivena dva faktora objašnjavaju ukupno 36% varijance.

S obzirom na dobivene rezultate u slijedećem koraku u statističkoj obradi podataka trebalo je provjeriti da li je opravdano rezultat na skali izražavati zbrojem bodova na svih 19 čestica. Provedena je faktorska analiza na jedan faktor pri čemu se pokazalo da sve čestice imaju visoku faktorsku projekciju. Također je utvrđena značajna povezanost između ova dva faktora (Pearsonov koeficijent korelacije iznosi 0.53).

Osim sadržajne i konstruktne valjanosti, provjerena je i *kongruentna valjanost* skale HIP. Naime, veći broj rezultata dosadašnjih istraživanja pokazuje da hiperaktivnija i impulzivnija djeca imaju veći broj problema s kontrolom agresivnog ponašanja. Stoga su rezultati dobiveni skalom HIP uspoređeni s rezultatima u skali AG (Keresteš, 1999). U tu svrhu utvrđena je korelacija između rezultata u skali AG i HIP, za svaku subskalu pojedinačno, kao i ukupni rezultat. Utvrđena je značajna, pozitivna korelacija između rezultata istog ispitanika u ove dvije skale: Pearsonov koeficijent korelacije iznosi 0.55. U tablici 3. navedeni su koeficijenti korelacija između subskala HIP i ukupnog rezultata sa rezultatima u skali agresivnosti AG. Sve korelacije su pozitivne i značajne ($p < 0,05$).

Tablica 3. Korelacije između rezultata u subskalama HIP, ukupnog rezultata i rezultata u skali agresivnosti AG (N = 216)

	H	I	P	HIP	AG
H	1.00				
I	0.67	1.00			
P	0.51	0.46	1.00		
HIP	0.85	0.77	0.86	1.00	
AG	0.42	0.43	0.50	0.55	1.00

3.2. Osjetljivost i pouzdanost

Kao indikator osjetljivosti skale HIP korišten je totalni raspon odgovora na pojedinačnim česticama. Utvrđeno je da je na svim česticama skale HIP postignut maksimalni mogući raspon od 1 do 5 bodova. To znači da je za svaku česticu barem jedan ispitanik u ispitivanome uzorku odabrao maksimalni broj bodova (tablica 4.).

Pouzdanost skale HIP provjerena je koeficijentima unutarnje konzistencije i prema dobivenim rezultatima radi se o skali zadovoljavajuće pouzdanosti. Psihometrijske karakteristike Skale HIP navedene su u tablici 4. Pouzdanost za cijelu skalu od 19 čestica iznosi **Cronbach alpha 0.88**.

Tablica 4. Osnovni deskriptivni pokazatelji skale HIP i njezinih subskala (H = hiperaktivnost, I = impulzivnost, P = Pažnja, HIP = ukupni rezultat) (N = 216)

	H	I	P	HIP
Broj čestica	6	4	9	19
Raspon	6 - 29	4 - 20	9 - 40	19 - 76
Aritmetička sredina	13.4	8.9	16.9	39.3
Standardna devijacija	5.07	3.35	6.72	12.70
Prosječna korelacija među česticama	0.38	0.36	0.36	0.29
Cronbach alfa	0.78	0.69	0.83	0.88

Dobiveni rezultati pokazuju da Skala hiperaktivnosti – impulzivnosti – pažnje HIP za djecu i adolescente ima zadovoljavajuću osjetljivost, pouzdanost i konstruktnu valjanost, te se može preporučiti njezina primjena u našoj populaciji.

LITERATURA:

- APA – AMERIČKA PSIHIJATRIJSKA UDRUGA (1996) *DSM-IV: Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- BARKLEY R.A. (1997) Attention-Deficit / Hyperactivity Disorder, u: Mash J.E., Terdal L.G. (Eds.), *Assessment of Childhood Disorders*, New York / London, The Guilford Press, 71-129.
- CONNERS C.K., ERHARDT D. (1998) Attention-deficit hyperactivity disorder in children and adolescents, *Coprehensive Clinical Psychology*, Elsevier Science Ltd
- KERESTEŠ G. (1999) *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: Provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- KOCIJAN-HERCIGONJA D., BULJAN FLANDER G., VUČKOVIĆ D. (1999). *Hiperaktivno dijete: uznemireni roditelji i odgajatelji*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- MURIS P., MEESTERS C. (2003) The validity of Attention Deficit Hiperactivity and Hiperkinetic Disorder symptom domains in nonclinical Dutch children, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychiatry*, Vol.32, No.3, 460-466.
- PELHALM W.E., WASCHBUSCH D.A. (2004) Assessment and Treatment of Attention Deficit Hiperactivity Disorder (ADHD) in Schools, u BROWN R.T. (ed) *Handbook of Pediatric Psychology in School Settings*, London: Lowrence Erlbaum Associates, 405-430.
- VULIĆ-PRTORIĆ A. (2004) *Depresivnost u djece i adolescenata*, Jastrebarsko: Naklada Slap

H I P

Dolje je naveden niz tvrdnji koje opisuju različite oblike ponašanja djece i mladih. Pažljivo pročitaj svaku tvrdnju i, zaokruživši odgovarajući broj kraj svake tvrdnje, procijeni koliko su se često ta ponašanja javljala kod tebe tijekom posljednjih 6 mjeseci.

1= nikada 2= rijetko 3= ponekad 4= često 5= vrlo često

1.	Teško mi je mirno sjediti na jednome mjestu.	1	2	3	4	5
2.	Griješim u pisanju školske zadaće jer se ne mogu koncentrirati na ono što radim.	1	2	3	4	5
3.	Ne mogu biti miran i sjediti na jednom mjestu, već moram ustajati, mahati nogama i vrpeljiti se.	1	2	3	4	5
4.	Teško mi je održati pažnju tijekom pisanja zadaće ili neke igre.	1	2	3	4	5
5.	Za mene se može reći da sam nemirna i pretjerano aktivna osoba.	1	2	3	4	5
6.	Ne slušam druge čak i kad mi se izravno obraćaju.	1	2	3	4	5
7.	Nemam strpljenja za aktivnosti i obaveze koje se moraju obavljati polako i tiho.	1	2	3	4	5
8.	Događa mi se da ne završim školsku zadaću ili učenje do kraja jer više nemam strpljenja.	1	2	3	4	5
9.	Nikad nemam mira.	1	2	3	4	5
10.	Teško mi je organizirati moje obveze, aktivnosti, učenje i dr.	1	2	3	4	5
11.	Brbljav sam i previše pričam.	1	2	3	4	5
12.	Izbjegavam zadatke i obveze koji zahtijevaju dužu koncentraciju i veće mentalne napore.	1	2	3	4	5
13.	Dajem odgovore i prije nego što čujem pitanje do kraja.	1	2	3	4	5
14.	Spadam u one učenike koji često gube stvari, na primjer školski pribor, knjige i sl.	1	2	3	4	5
15.	Čini mi se da me sve oko mene može vrlo lako omesti.	1	2	3	4	5
16.	Nemam strpljenja čekati u redu.	1	2	3	4	5
17.	Zaboravljam i svakodnevne obveze.	1	2	3	4	5
18.	Upadam drugima u razgovor.	1	2	3	4	5
19.	Prekidam ili ometam druge u onome što rade ili govore.	1	2	3	4	5

H=	I=	P=	Σ =
-----------	-----------	-----------	------------

SKALA SMISLA ŽIVOTA – SSŽ

Adaptirale: Anita Vulić-Prtorić i Josipa Bubalo

Priredila: Anita Vulić-Prtorić

Doista postoji samo jedan filozofijski problem: ... suditi o tome ima li ili nema smisla živjeti...
(Camus, 1971)

1. Teorijska osnova

Smisao života se može definirati kao spoznaju reda, sklada i svrhe u osobnoj egzistenciji, težnju ka ciljevima koji su vrijedni truda, njihovo ostvarenje i popratni osjećaj ispunjenja (prema Zika i Chamberlain, 1992).

Subjektivno iskustvo smislenosti života povezano je s psihičkom i tjelesnom dobrobiti i zdravljem, dok je iskustvo i doživljaj besmislenosti života povezano s različitim psihičkim problemima i bolestima. Rezultati brojnih istraživanja u različitim kulturama empirijski su potvrdili važnost koncepta smisla života i njegovu povezanost s depresivnosti, sklonosti suicidu i zlouporabi sredstava ovisnosti, u svim dobnim skupinama, a posebno u adolescenciji.

Koncept smisla čovjekova postojanja središnja je tema teorije Viktora Frankla i egzistencijalističkog pristupa u filozofiji i psihologiji. Frankl je smatrao da je težnja za smislom primarni motivacijski pokretač: dok Sigmund Freud naglašava *želju za užitkom*, Alfred Adler *želju za moći*, Frankl govori o *želji ili potrebi za smislom* kao glavnim pokretačima ljudskog ponašanja. Teorijska razmatranja Viktora Frankla privukla su pažnju drugih teoretičara i istraživača. Premda su postojale poteškoće u operacionalizaciji konstrukta smisla života u istraživačke svrhe, što je čest problem kod svih konstrukata unutar humanističke i egzistencijalističke paradigme, razvijeni su različiti psihološki mjerni instrumenti za procjenu stupnja u kojem se život doživljava smislenim. Kao teorijski okvir istraživanja znanstvenicima su osim Franklovih, na raspolaganju bila i teorijska razmatranja Maslowa, Battiste, Almonda, te Yaloma (prema Debats, 1996).

Prvi instrument za ispitivanje doživljaja smisla života bio je **PIL** upitnik (*Purpose in Life Test*), a konstruirali su ga Crumbaugh i Maholick 1964. godine (prema Debats, 1996). To je do danas najčešće korišten upitnik u povijesti istraživanja koncepta smisla života. Sastoji se od 3 dijela: prvi sadrži 20 čestica koje predstavljaju skale Likertova tipa, a na čijim se polovima nalaze tvrdnje za koje ispitanik procjenjuje u kojem se stupnju odnose na njega; drugi dio se sastoji od 13 nedovršenih rečenica koje ispitanik treba dovršiti, a u trećem je zadatak ispitanika

opisati ciljeve svog života, svoje želje i namjere. Drugi i treći dio predstavljaju projektivne tehnike ispitivanja, tako da se u znanstveno-istraživačke svrhe koristi uglavnom samo prvi dio PIL-a. U dosadašnjim istraživanjima utvrđena je zadovoljavajuća pouzdanost ovog instrumenta (koeficijent unutarnje pouzdanosti oko 0.90). Osim ovog upitnika, u literaturi se navode i slijedeći mjerni instrumenti smisla života: *Skala za mjerenje osjećaja koherentnosti* (The Sense of Coherence Scale) autora Antonovskog (1983, prema Lacković-Grgin, 2002), *Meaning in Life Evaluation* (Frankl, 1993), *Sources Of Meaning Profile* (prema Leath, 1999), *Life Purpose Questionnaire* (prema Damon, Menon i Bronk, 2003) i dr.

2. Opis skale

Skala smisla života (SSŽ) predstavlja adaptirani oblik PIL skale (*Purpose in Life Test*) autora Crumbaugh i Maholick (prema Debats, 1996). Glavni razlozi za odabir baš ovog instrumenta za adaptaciju je činjenica da je upravo ova skala konstruirana prema Franklovim teorijskim postavkama o smislu života i iskustvu egzistencijalne praznine, te da upravo ovaj instrument ima najdužu tradiciju i najčešće je korišten za mjerenje stupnja u kojem osoba doživljava svoj život smislenim. Osim toga skala je svojevremeno razvijena s ciljem diskriminacije patoloških skupina, te mjerenje tzv. noogene neuroze za koju se pretpostavljalo da je specifičan fenomen u odnosu na do tada poznate oblike patologije.

Postupak adaptacije odvijao se kroz 3 faze: 20 tvrdnji iz prvog dijela originalnog upitnika PIL prevedene su na hrvatski jezik, u drugoj je način odgovaranja iz originalnog upitnika promijenjen u sustav procjenjivanja na ljestvicama Likertova tipa od pet stupnjeva, a u trećoj je izvršen odabir tvrdnji kako bi se izbjeglo ponavljanje sadržajno istih ili sličnih tvrdnji. Na ovaj način dobiven je upitnik od 28 tvrdnji, koji je nakon provedenih statističkih analiza skraćen na 23 čestice.

2.1. Uputa i način bodovanja

Skala smisla života (SSŽ) sastoji se od 23 tvrdnje koje ispituju emocionalni aspekt smisla tj. kvalitetu egzistencije i kognitivni aspekt smisla tj. svrhu egzistencije. Ispitanici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju u kojoj mjeri se sadržaji navedeni u tvrdnjama odnose na njih (od 1 = uopće se ne odnosi na mene do 5 = u potpunosti se odnosi na mene). Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama. Pri tome se obrnuto boduje 10 tvrdnji pod rednim brojem: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 20.

3. Psihometrijske osobine

Skala smisla života primijenjena je na uzorku od 111 srednjoškolaca (31 mladića i 80 djevojaka), učenika drugih razreda gimnazije i srednje medicinske škole u Zadru. Analizom dobivenih rezultata pokazalo se da je SSŽ jednofaktorski upitnik: sve 23 čestice imale su zadovoljavajuću zasićenost (> 0.30) jednim faktorom koji je objašnjavao 30% zajedničke varijance. Ovaj nalaz opravdava izražavanje rezultata na Skali smisla života zbrajanjem bodova dobivenima na sve 23 čestice.

Provedena analiza čestica pokazala je da prosječna korelacija među česticama skale iznosi 0.278, a pouzdanost skale tipa unutrašnje konzistentnosti (Cronbach alfa) iznosi 0.892. Prema tome, rezultati provedenih analiza pokazuju da je SSŽ upitnik zadovoljavajuće pouzdanosti.

Distribucija rezultata značajno odstupa od normalne raspodjele i negativno je asimetrična ($W = 0.947$, $p < 0.01$) što znači da veći broj ispitanika doživljava svoj život smislenim i svrhovitim. Ovakav nalaz je bio i očekivan, a potvrđen je i u dosadašnjim istraživanjima u kojima su mjere smisla života uglavnom bile u negativnoj vezi s različitim indikatorima psihopatologije.

Indikatori diskriminativnosti SSŽ (standardna devijacija, raspon rezultata, relativni raspon, Fergusonov delta koeficijent) prikazani su u tablici 1., a ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost Skale smisla života. Osim toga, na svim česticama postignut je maksimalni mogući raspon od 1 do 5 bodova.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri Skale smisla života (N = 111)

M (aritmetička sredina)	86,2
C (medijan)	88
Sd (standardna devijacija)	13.80
Raspon	39 - 112
Relativni raspon	79.60%
Fergusonov delta-koeficijent	0.98
(A)simetričnost	-0.950
Spljoštenost	1.114
Shapiro-Wilks test normalnosti distribucije	0.947 p < 0.01
Cronbach alfa	0.892
Prosječna korelacija među česticama	0.278

Osim provjere psihometrijskih karakteristika, rezultati dobiveni upitnikom SSŽ uspoređeni su s rezultatima dobivenim na Skali depresivnosti za djecu i adolescente SDD (Vulić-Prtorić, 2004). Istraživanje je pokazalo da postoje visoke i značajne korelacije ($r = -0.76$) između rezultata na ova dva upitnika: depresivniji adolescenti procjenjuju svoj život manje smislenim i svrhovitim (Bubalo, 2005).

LITERATURA

- BUBALO J. (2005). *Odnos smisla života, depresivnosti i uporabe sredstava ovisnosti u adolescenciji*, neobjavljeni diplomski rad, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- DAMON W., MENON J., BRONK K.C. (2003). The development of purpose during adolescence, *Applied Developmental Science*, Vol.7, No 3, 119-128.
- DEBATS D.L.H.M. (1996). Meaning in life: Psychometric, clinical and phenomenological aspects, <http://docserver.ub.rug.nl/eldoc/dis/ppsw/inhoud.html>
- FRANKL V.E. (1987). *Nečujan vapaj za smislom*, Zagreb: ITRO Naprijed.
- FRANKL V.E. (1993). *Liječnik i duša*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- FRANKL V.E. (1998). *Patnja zbog besmislena života: Psihoterapija za današnje vrijeme*, Đakovo: UPT
- FRANKL V.E. (2001). *Život uvijek ima smisla : Uvod u logoterapiju*, Zagreb: Biblioteka Oko tri ujutro
- FRANKL V.E. (2001). *Bog kojega nismo svjesni: psihoterapija i religija*, Zagreb: Biblioteka Oko tri ujutro
- LACKOVIĆ-GRGIN K. (2002). Skraćena verzija skale za mjerenje osjećaja koherentnosti (SOC), u Lacković-Grgin i sur. (ur.) *Zbirka psihologijskih skala i upitnika I.*, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zadru.
- LEATH C. (1999). The experience of meaning in life from a psychological perspective, <http://purl.oclc.org/net/cleath/writings/meaning.htm>
- VULIĆ-PRTORIĆ A. (2003). *SDD – Priručnik za skalu depresivnosti za djecu i adolescente*, JASTREBARSKO: NAKLADA SLAP
- VULIĆ-PRTORIĆ A. (2004). *Depresivnost u djece i adolescenata*, Jastrebarsko: Naklada Slap
- ZIKA S., CHAMBERLAIN K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being, *British Journal of Psychology*, 83, 133-145.

SSŽ

1 = uopće NE 2 = uglavnom NE 3 = nisam siguran 4 = uglavnom DA 5 = u potpunosti DA

1.	Često se dosađujem.	1	2	3	4	5
2.	Život mi je uvijek uzbudljiv.	1	2	3	4	5
3.	U životu nemam nikakvog cilja.	1	2	3	4	5
4.	Moje postojanje je puno smisla.	1	2	3	4	5
5.	Moj život mi izmiče iz ruku i njime upravljaju vanjski čimbenici.	1	2	3	4	5
6.	Kad bih mogao birati, volio bih da se nikad nisam rodio.	1	2	3	4	5
7.	U svom životu nisam otkrio nikakav cilj ili smisao.	1	2	3	4	5
8.	Moj život je prazan, ispunjen samo očajem.	1	2	3	4	5
9.	Svakodnevni radni zadaci za mene su izvor radosti i zadovoljstva.	1	2	3	4	5
10.	Kad bih danas umirao, osjećao bih da je moj život vrijedilo živjeti.	1	2	3	4	5
11.	Kad razmišljam o mom životu, uvijek vidim razlog za svoje postojanje.	1	2	3	4	5
12.	Svijet oko mene me potpuno zbunjuje.	1	2	3	4	5
13.	U odnosu na druge oko mene, čini mi se da moj život ima smisla.	1	2	3	4	5
14.	Ja sam jako odgovorna osoba.	1	2	3	4	5
15.	Malo napredujem u ostvarivanju životnih ciljeva.	1	2	3	4	5
16.	Ozbiljno sam razmišljao o samoubojstvu kao o jedinom izlazu.	1	2	3	4	5
17.	Uspješno pronalazim smisao, cilj i misiju u svom životu.	1	2	3	4	5
18.	Moj život je pod mojom kontrolom.	1	2	3	4	5
19.	Svaki dan za mene je nov i drugačiji.	1	2	3	4	5
20.	Svakodnevni radni zadaci za mene su bolno i dosadno iskustvo.	1	2	3	4	5
21.	Moj život je prepun uzbudljivih događaja.	1	2	3	4	5
22.	Kad bih mogao birati, živio bih ponovo ovakav život.	1	2	3	4	5
23.	Moje postojanje je jako značajno.	1	2	3	4	5

SKALA TEMPORALNOG ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM (TSWLS)

Adaptirao: Zvezdan Penezić

Priredili: Zvezdan Penezić i Izabela Sorić

1. Teorijska osnova

Na osnovi teorijskih shvaćanja, kao i iz brojnih empirijskih radova, pokazalo se da se zadovoljstvo životom vrlo često zamjenjivalo pojmovima sreća, dobrobit i kvaliteta života. Ponajčešće se ipak zamjenjivalo pojmom dobrobit. Na osnovi brojnih istraživanja Diener (1996) navodi kako subjektivna dobrobit sadržava evaluativne reakcije ljudi prema njihovom životu - kako kognitivne tako i čuvstvene reakcije. Ljudi tako, na primjer, mogu oblikovati kognitivne evaluacije ukupnog života (*zadovoljstvo životom*), ali i evaluacije specifičnih područja života (npr. zadovoljstvo poslom i brakom).

Pavot i sur. (1991, prema Lucas, Diener i Suh, 1996) definiraju zadovoljstvo životom kao "globalnu evaluaciju neke osobe o svom životu". Definicija ukazuje da pri evaluaciji zadovoljstva životom osoba ispituje određene aspekte svog života, uspoređuje dobro s lošim, te dolazi do ukupne procjene zadovoljstva životom. Stoga se može pretpostaviti kako je globalna priroda ove procjene donekle stabilna i da nije potpuno zavisna o čuvstvenom stanju osobe u trenutku prosudbe.

Na osnovi pregleda novijih empirijskih radova i izvršene validacije konstrukta zadovoljstva životom Penezić (1996, 1999) zaključuje da zadovoljstvo životom predstavlja ***kognitivnu evaluaciju svog cjelokupnog života, a kroz koju svaki pojedinac procjenjuje svoj vlastiti život.***

Zadovoljstvo životom kao predmet proučavanja dugo je vremena bio dijelom filozofskih spekulacija. Uz nedostatak jasnih mjera nisu se mogle provjeriti ni osnovne postavke o samom predmetu mjerenja, te je razmatranje zadovoljstva životom ostajalo spekulativno i nesigurno.

U prvim pokušajima ispitivanja upitnicima čak se postavljalo pitanje može li zadovoljstvo biti mjereno kroz standardne intervju i upitnike. Naime, mjerenje je dugo vremena bilo shvaćano kao „objektivna“ i „eksternalna“ procjena, analogno mjerenju krvnog tlaka od strane liječnika. Međutim, postalo je jasno da zadovoljstvo životom ne može biti mjereno na sličan način. Jasni fiziološki korelati nisu još otkriveni, a ne postoje niti naznake da bi to moglo ikada biti otkriveno, ili barem ne tako skoro. Također se nije pokazalo ni da su neka

jasna manifestna ponašanja povezana sa životnim zadovoljstvom jer se ono kao i većina fenomena samo dijelom manifestira kroz ponašanje. Stoga su autori pribjegli ispitivanju putem niza skala i upitnika izvorno namijenjenih za ispitivanje nekih drugih konstrukata a zatim su se postupno počeli uvoditi upitnici i skale osmišljeni upravo za ispitivanje zadovoljstva životom.

Iako su, uglavnom, mjerili jedan isti koncept, autori su zastupali različite pristupe. Neki od autora su se usmjerili na ispitivanje pomoću samo jedne tvrdnje, dok su se drugi usmjerili na konstrukciju i validaciju upitnika s više od jedne tvrdnje. I jedan i drugi pravac imaju kako nekih prednosti, tako i nekih nedostataka.

Najčešće korištene mjere sastavljene od jedne tvrdnje imale su relativno nisku pouzdanost. Međutim, te mjere predstavljaju osnovu na kojoj su često bilo zasnovane i druge mjere, pri čemu su brojni autori izvršili modifikaciju neznatno izmijenivši smisao nekih tvrdnji ili promjenivši raspon mogućih odgovora.

Brojni su drugi autori (Larsen, Diener i Emmons, 1985; Ryff i Keyes, 1995; Diener, 1984; Bezinović, 1988; Penezić, 1996, 2002) pokušali konstruirati skale sastavljene od više tvrdnji, no i one se razlikuju s obzirom na svoju pouzdanost i strukturu. Pouzdanost tako oblikovanih skala je bila veća i kretala se u vrijednostima uglavnom većim od 0.70.

Od skala sastavljenih od više čestica valja izdvojiti *Skalu zadovoljstva životom* autora Dienera (1984) koja je sastavljena od pet čestica. Mjeri opće zadovoljstvo životom, a koeficijenti unutarnje pouzdanosti tipa Cronbach alpha kreću se od 0.86 do 0.90. Ta je skala primjenjivana na različitim uzorcima ispitanika u inozemstvu i u Hrvatskoj. Tako je dobivena skala s dobro utvrđenim psihometrijskim značajkama, a skala je ujedno i kroskulturalno primjenjivana i provjeravana te se pokazala izuzetno valjanim mjernim instrumentom za procjenu zadovoljstva života. Uz ovu skalu na uzorcima hrvatskih ispitanika prilično dobre psihometrijske značajke je pokazala i *Skala zadovoljstva životom* autora Penezića (1996, 1999, 2002) koja je primijenjena na nekoliko uzoraka hrvatskih ispitanika (vidjeti prikaz u Penezić, 2002).

Konačno, u novije se vrijeme dosta često spominje i *Skala temporalnog zadovoljstva životom* (*Temporal satisfaction with life scale – TSWLS*, autora Pavota, Dienera i Suha, 1998), koja je namijenjena mjerenju temporalnih aspekata zadovoljstva životom (prošlog, sadašnjeg i očekivanja budućeg zadovoljstva životom).

2. Opis skale

Skala temporalnog zadovoljstva životom sastoji se od 15 čestica, od kojih se pet čestica odnosi na mjerenje prošlog zadovoljstva, pet čestica na mjerenje sadašnjeg zadovoljstva dok se preostalih pet čestica odnosi na mjerenje očekivanja budućeg zadovoljstva.

2.1. Uputa i način bodovanja

Ispitanik odgovara tako da procjenjuje stupanj svog slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva (od 1 - uopće se ne odnosi na mene do 5 - u potpunosti se odnosi na mene). Ukupan rezultat računa se kao jednostavna linearna kombinacija zbrojem procjena pojedinih čestica. Individualni rezultat na svakoj od tri subskale temporalnog zadovoljstva životom (prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo životom) je linearna kombinacija na onih pet čestica koje ta subskala uključuje.

3. Psihometrijske osobine

Skala temporalnog zadovoljstva životom pokazuje se kao prilično pouzdana i valjana, iako postoji i nekoliko ograničenja. Prvo od ograničenja se odnosi na faktorsku strukturu. Pavot, Diener i Suh (1998) su koristili ovu skalu te su došli do spoznaja o postojanju tri faktora (prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo) koristeći ortogonalnu Varimax rotaciju. Moguće je da bi se neka kosokutna rotacija činila pogodnijom zato što postoji i cijeli niz razloga zbog kojih je moguće očekivati da subskale međusobno koreliraju. Prije svega, TSWLS ima visoku unutarnju konzistenciju (Cronbach alpha se kretao u rasponu od .91 do .93) ukazujući na visoki stupanj sličnosti između odgovora na ove tri subskale. Drugo, brojna istraživanja pokazala su temporalnu stabilnost subjektivne dobrobiti, a to se uglavnom pripisivalo utjecaju stabilnosti nekih osnovnih izvora subjektivne dobrobiti (crte ličnosti, npr.). I treće, veza između optimizma i sadašnjeg zadovoljstva ukazuje da će buduće zadovoljstvo biti povezano sa sadašnjim (Penezić, 1999, 2002). Osobne konstrukcije budućnosti izvedene su iz prošlih i sadašnjih iskustava, pa je stoga moguće očekivati i određeni vremenski kontinuitet u procjenama zadovoljstva životom. Ipak, i dalje se čini nužnim razmotriti prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo životom kao relativno odvojene entitete. Govoreći o ovome čini se da bi prava faktorska struktura TSWLS-a bila ona koja uzima u obzir prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo kao međusobno korelirane.

Jedno od važnih pitanja za buduća istraživanja je pitanje stabilnosti trofaktorskog modela kod različitih dobnih skupina. Tri dimenzije pokazuju visoki integritet na uzorku mlađih osoba, ali neki navode da su te procjene prošle, sadašnje i buduće subjektivne dobrobiti znatno

različitije kod mlađih nego kod starijih grupa ispitanika. Ovo može biti uslijed tendencije starijih osoba da prave integriranije i sažetije evaluacije svog života. Iako većina pojedinaca zna koliko su zadovoljni odgovaranje na pitanja o toj temi ne uključuje samo podatke iz pamćenja nego i neke druge podatke. Za većinu situacija podaci iz pamćenja mogu samo odrediti raspon zadovoljstva. Obično, ispitanik mora načiniti procjenu u kratkom vremenu. Ova procjena može biti ograničena na kratkoročna razdoblja i neke novije promjene (postoje li neki razlozi da budem manje zadovoljan nego inače), ali isto tako može biti i pod utjecajem brze reevaluacije života (koje su moje prednosti a koje nedostaci i frustracije). Pri takvim procjenama pojedinci koriste određene prečace, a ta mentalna pojednostavljenja nalaze se pod utjecajem specifičnih pogrešaka. Na primjer, ovi prečaci koriste dijelove informacija koji su dostupni. Ako je npr. ispitivač u invalidskim kolicima, tada je vjerojatnije da će se ispitanik osjećati zdravije. Tako je za pretpostaviti da će pojedinac dobrog zdravlja procijeniti ukupno zadovoljstvo životom kao veće, te da će biti naglašenije korelacije između zdravlja i životnog zadovoljstva.

Pavot, Diener i Suh (1998), primjenjujući skalu na tri uzorka ispitanika (srednjoškolicima i dva uzorka odraslih ispitanika), došli su do podataka da faktorske analize pokazuju da je moguće govoriti o tri faktora koji se odnose na procjene prošlog, sadašnjeg i budućeg zadovoljstva životom. Vodeći računa o rezultatima koje su dobili autori izvorne skale i u istraživanju Penezića (2004) posebno su analizirani dijelovi skale koji se odnose na procjene zadovoljstva u prošlosti, procjene sadašnjeg zadovoljstva te procjene očekivanog budućeg zadovoljstva životom. Istraživanje je provedeno na uzorku od 483 ispitanika u dobi od 15 do 71 godine, različitih sociodemografskih značajki (više vidjeti u Penezić, 2004).

U tablici 1. donose se osnovni deskriptivni statistici za skupine ispitanika na kojima je skala primjenjena.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici za Skalu temporalnog zadovoljstva životom na uzorku ispitanika u Hrvatskoj

Varijabla		Skupina mlađih adolescenata (N = 104)		Skupina mlađih odraslih ispitanika (N = 145)		Skupina isp. srednje životne dobi (N = 114)		Skupina starijih ispitanika (N = 120)	
		M	sd	M	sd	M	sd	M	sd
Temporalno zadovoljstvo životom	Prošlo	16.9	4.13	16.5	4.27	15.0	3.90	15.7	4.01
	Sadašnje	16.9	4.55	16.7	3.86	16.2	3.89	16.5	3.93
	Buduće	17.8	3.52	17.0	3.34	16.5	3.43	15.8	4.03

3.1. Faktorska struktura

U istraživanju Penezića (2004) pokazalo se da sve tri subskale (prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo životom) na uzorcima mlađih adolescenata, mlađih odraslih i osoba srednje životne dobi pokazuju jednofaktorsku strukturu, dakle moguće je govoriti o procjenama koje se odnose na prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo životom. Pri tome se pokazalo da u faktoru procjena budućeg zadovoljstva čestica „*U budućnosti neću ništa mijenjati u svom životu.*“ nema zadovoljavajuće faktorsko zasićenje, a niti povezanost s ukupnim rezultatom na toj subskali. Moguće je da su razlozi neadekvatnih značajki spomenute čestice dijelom rezultat toga što je to jedina čestica koja uključuje akciju koja se stavlja pred pojedinca, dok su druge čestice više evaluativne.

Pokazalo se da su izlučeni faktori bili u međusobnim značajnim korelacijama, te je provedena konfirmatorna faktorska analiza na jedan faktor. U ovom se slučaju pokazalo da su sve čestice imale zadovoljavajuća faktorska zasićenja (veća od .30) izlučenim faktorom. Moguće je kazati da ukupna skala temporalnog zadovoljstva životom pokazuje zadovoljavajuće psihometrijske značajke, a čini se da pojedinci oblikuju jednu ukupnu procjenu zadovoljstva životom uvažavajući procjene prošlog i sadašnjeg iskustva te očekivanja zadovoljstva u budućnosti.

Na uzorku osoba starije životne dobi analiza zajedničkih faktora pokazala je jednofaktorsku strukturu skala koje se odnose na procjene prošlog, sadašnjeg i budućeg zadovoljstva životom. U ovom slučaju sve čestice su imale zadovoljavajuća faktorska zasićenja, a analiza čestica pokazala je da imaju i zadovoljavajuće korelacije s ukupnim rezultatom na pojedinim subskalama.

Kako je i ovdje postojala visoka značajna korelacija između pojedinih faktora provedena je konfirmatorna faktorska analiza s brojem faktora fiksiranim na jedan, pri čemu se pokazala visoka povezanost svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom, a samim time i izuzetno visoka pouzdanost tipa unutarnje konzistencije.

3.2. Pouzdanost skale

Sve skale su imale zadovoljavajuće vrijednosti pouzdanosti na svim uzorcima, i to kako za svaku pojedinačnu subskalnu, tako i za ukupnu skalu.

Tablica 2. Pouzdanost skale na različitim uzorcima ispitanika u Hrvatskoj

	Skupina mlađih adolescenata	Skupina mlađih odraslih ispitanika	Skupina isp. srednje životne dobi	Skupina starijih ispitanika
Ukupni rezultat na Skali temporalnog zadovoljstva životom	.897	.892	.894	.911
Temporalno zadovoljstvo životom - PROŠLOST	.815	.856	.841	.839
Temporalno zadovoljstvo životom - SADAŠNJOST	.900	.875	.874	.885
Temporalno zadovoljstvo životom - BUDUĆNOST	.762	.772	.807	.863

3.3. Konvergentna i faktorska valjanost

Kada se radi o vrijednostima konvergentne valjanosti, tada valja kazati da postoje prilično visoke i značajne korelacije između procjena različitih aspekata temporalnog zadovoljstva životom i ukupnog zadovoljstva životom, ali i samopoštovanja kao izrazito relevantnog konstrukta za životno zadovoljstvo.

Tablica 3. Korelacije Skale temporalnog zadovoljstva s nekim relevantnim konstruktima

	Ukupno zadovoljstvo životom				Samopoštovanje			
	Mlađi adolesce -nti	Mlađi odrasli	Srednja životna dob	Starija životna dob	Mlađi adolesce -nti	Mlađi odrasli	Srednja životna dob	Starija životna dob
<i>Temporalno zadovoljstvo životom - PROŠLOST</i>	0.50	0.53	0.30	0.55	0.48	0.11	0.03	0.40
<i>Temporalno zadovoljstvo životom - SADAŠNJOST</i>	0.82	0.72	0.58	0.71	0.66	0.36	0.19	0.61
<i>Temporalno zadovoljstvo životom - BUDUĆNOST</i>	0.55	0.37	0.35	0.67	0.40	0.14	0.13	0.55

Deblje su označene korelacije značajne na razini od 5%.

Faktorska valjanost modela temporalnog zadovoljstva životom pokazala se prilično jasnom. Zbog činjenice da postoje tri relativno nezavisna faktora (prošlo, sadašnje i buduće zadovoljstvo) potrebno je voditi računa i o tome da zadovoljstvo životom ima svoju temporalnu dimenziju i time se može odbaciti shvaćanje po kojem vremenska perspektiva nema značajnog doprinosa subjektivnoj dobrobiti. Nalaz po kojem su sve tri subskale dijelom i nezavisne i dijelom povezane u skladu je s istraživanjima koja pokazuju da ovdje postoje temporalni kontinuitet ali i diskontinuitet.

Na kraju valja kazati kako se Skala temporalnog zadovoljstva pokazala kao skala sa zadovoljavajućim psihometrijskim značajkama odnosno kao skala za koju se čini da ju je opravdano koristiti u istraživanjima zadovoljstva životom. Skala pokazuje značajke koje je čine primjenjivom i za procjenu pojedinih faceta temporalnog zadovoljstva (prošlo, sadašnje, buduće zadovoljstvo životom), ali i za procjenu globalnog zadovoljstva životom. Međutim, kad se radi o procjenama općeg zadovoljstva životom tada valja napomenuti kako već postoje neke skale koje se odnose na procjenu općeg zadovoljstva životom, a čija je prednost što su te skale već više puta primjenjivane i da su pri tome pokazale iznimno dobre psihometrijske značajke (Penezić, 1999; Diener, 1994). Konačno, rad na provjeri značajki skale temporalnog zadovoljstva životom nipošto nije gotov, i na njenoj prilagodbi i provjeri još će trebati dosta raditi kako bi se dobila potpuno zadovoljavajuća i stabilna skala, primjenjiva na uzorcima hrvatskih ispitanika.

LITERATURA

- BEZINOVIĆ, P. (1988). Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja. *Doktorska disertacija*, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- DIENER, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, **95**, 542-575.
- DIENER, E. (1994). Assessing Subjective Well-being: Progress and Opportunities. *Social Indicators Research*, **31**, 103-157.
- DIENER, E. (1996). Traits Can be Powerful, But Are Not Enough: Lessons from Subjective Well-Being. *Journal of Research in Personality*, **30**, 389-399.
- LARSEN, R.J., DIENER, E., EMMONS, R.A. (1985). An evaluation of Subjective well-being measures. *Social Indicators Research*, **17**, 1-17.
- LUCAS, R.E., DIENER, E., SUH, E. (1996). Discriminant Validity of Well-Being Measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, **71**, 616-628.
- PAVOT, W., DIENER, E., SUH, E. (1998). The Temporal Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*. **70**, 340-354.
- PENEZIĆ, Z. (1996). *Zadovoljstvo životom-provjera konstrukta*. Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zadru.
- PENEZIĆ, Z. (1999). *Zadovoljstvo životom: relacije sa životnom dobi i nekim osobnim značajkama*. Magistarski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- PENEZIĆ, Z. (2002). Skala zadovoljstva životom. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Ćubela, Z. Penezić (Ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, Zadar, Filozofski fakultet, 20-22.
- PENEZIĆ, Z. (2004). *Zadovoljstvo životom u adolescenciji i odrasloj dobi – provjera teorije višestrukih diskrepancija*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- RYFF, C.D., KEYES, C.L.M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being –Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**, 719-727.

TSWLS

Ispred Vas se nalaze određene tvrdnje koje se odnose na procjenu Vašeg prošlog, sadašnjeg i budućeg života. Na skali od pet stupnjeva označite uz svaku tvrdnju koliko se odnosi ili ne odnosi na Vas. Molimo Vas da iskreno odgovorite na svaku od tvrdnji.

Brojevi na skali imaju slijedeće značenje:

- 1 - Uopće se ne odnosi na mene
- 2 - Uglavnom se ne odnosi na mene
- 3 - Niti se odnosi niti se ne odnosi na mene
- 4 - Uglavnom se odnosi na mene
- 5 - U potpunosti se odnosi na mene

1. Kada bih ponovno živio svoj prošli život ne bih ništa mijenjao.	1	2	3	4	5
2. Zadovoljan sam prošlim životom.	1	2	3	4	5
3. Moj prošli život je za mene bio gotovo idealan.	1	2	3	4	5
4. Uvjeti moga života u prošlosti bili su izvrsni.	1	2	3	4	5
5. U prošlosti sam imao sve važne stvari koje sam želio.	1	2	3	4	5
6. U svom sadašnjem životu ne bih ništa promijenio.	1	2	3	4	5
7. Zadovoljan sam svojim sadašnjim životom.	1	2	3	4	5
8. Moj sadašnji život je blizak idealnom.	1	2	3	4	5
9. Trenutni uvjeti moga života su izvrsni.	1	2	3	4	5
10. Trenutno imam sve važne stvari koje želim u životu.	1	2	3	4	5
11. U budućnosti neću ništa promijeniti u svome životu.	1	2	3	4	5
12. Bit ću zadovoljan svojim budućim životom.	1	2	3	4	5
13. Očekujem da će moja budućnost biti idealna.	1	2	3	4	5
14. Uvjeti mog budućeg života bit će idealni.	1	2	3	4	5
15. U budućnosti ću imati sve važne stvari koje želim.	1	2	3	4	5

1 - 5 – temporalno zadovoljstvo prošlim životom

6 - 10 – temporalno zadovoljstvo sadašnjim životom

11 - 15 - temporalno zadovoljstvo budućim životom

SKALA ZA MJERENJE LOKUSA KONTROLE UZIMANJA ALKOHOLA

Adaptirali: Marina Gavrančić i Ana Proroković

Priredili: Zvezdan Penezić i Ana Proroković

I. Teorijska osnova

Vrlo često se govori o različitim poremećajima vezanim uz uzimanje različitih sredstava ovisnosti, pa tako i korištenja alkohola. Pritom su različite definicije „alkoholizma“. Brojne su definicije doživjele kritiku jer su bile prvenstveno usmjerene na alkoholizam kao jedinstven poremećaj. Novija istraživanja ukazuju da se radi o poremećaju koji se treba promatrati kao multidimenzionalan, pa umjesto jedinstvene definicije DSM-IV predlaže specifične kliničke opise i dijagnostičke kriterije posebno za svaki poremećaj vezan uz alkohol.

Ovisnost o alkoholu obilježavaju brojni kognitivni, ponašajni i fiziološki simptomi te tendencija osobe da uzima alkohol i nakon što su se pojavili značajni problemi vezani uz njegovu upotrebu (DSM-IV, 1996).

Pojedinac počinje piti sve veće količine alkohola u sve kraćim vremenskim intervalima, odnosno alkohol pije tijekom cijelog dana, a počinje odmah ujutro nakon ustajanja. Pojedinač razvija obrazac redovitog ispijanja velikih količina alkohola koji ga dovodi do tolerancije, sustezanja i prisile uzimanja alkoholnih pića.

Psihologijsko testiranje poremećaja vezanih uz alkohol ima više funkcija. Omogućuje kliničaru prikupljanje važnih informacija o klijentu, planiranje tretmana i evaluaciju terapijskog postupka, a istraživačima provjeru nekih teorijskih postavki. Psihologijski testovi i upitnici su važan dio planiranja tretmana jer plan liječenja uključuje integraciju informacija dobivenih testiranjem, što omogućuje individualizaciju liječenja. Važno je ispitati cijeli niz faktora koji utječu na razvoj bolesti i koji su pod utjecajem nastale bolesti. Naime, na razvoj *poremećaja vezanih uz alkohol* utječe niz faktora, kao što i sam poremećaj dovodi do problema u svim područjima funkcioniranja. Pritom je potrebno ispitati demografske značajke pojedinca, konkretne probleme, komorbidne psihijatrijske poremećaje, postojanje ovisnosti u obitelji, kognitivno funkcioniranje, dostupnost socijalne podrške i sl.

Posebno se važnim čini utvrđivanje stupnja uvida u problem i motivacije za promjenom ponašanja, percepcije osobne kompetentnosti, očekivanja o učinku alkohola i lokusa kontrole uzimanja alkohola. U tu svrhu su razvijeni brojni instrumenti, ali većina ih ima dosta ograničenja: skromnu pouzdanost i valjanost, uglavnom su rađeni za relativno homogene

populacije (npr. teške alkoholičare), nema informacija o primjenjivosti s obzirom na različiti spol, a često o psihometrijskim karakteristikama i nema nikakvih podataka. Jedan od vrlo bitnih konstrukata svakako je lokus kontrole uzimanja alkohola.

Konstrukt lokusa kontrole razvijen je u sklopu Rotterove teorije socijalnog učenja i bavi se pitanjem zašto osoba odabire baš taj oblik ponašanja, a ne neki drugi, te što utječe na takvu odluku.

U objašnjenju ljudskog ponašanja teorija socijalnog učenja naglašava ulogu motivacijskih i kognitivnih faktora. Pretpostavlja se da je vjerojatnost pojavljivanja određenog ponašanja nekog pojedinca u funkciji očekivanja da će ono dovesti do potvrđivanja. Očekivanje potvrđivanja značajno varira među osobama. Zato Rotter posebno razmatra pitanje koje se odnosi na to kako pojedinci vide mogućnost postizanja potvrđivanja, tj. da li smatraju da mogu sami svojim nastojanjem, sposobnostima i mogućnostima postići željeno potvrđivanje ili vjeruju da razvoj događaja nije pod njihovom kontrolom, nego stvar neke sile izvan pojedinca.

Lokus kontrole predstavlja percipirano mjesto, odnosno lokaciju činitelja koje osoba doživljava kao izvore upravljanja vlastitim ponašanjem te kao uzroke svega što joj se događa (Petz, 1992). Pripisivanje uzroka određenog ishoda vrši se na dimenziji internalnosti-eksternalnosti. Pojedinaac koji za sebe smatra da sam može kontrolirati i svojim postupcima determinirati zbivanja u okolini ima internalni lokus kontrole. Internalno orijentirani pojedinci pripisuju ishode svog ponašanja svojim postupcima, sposobnostima, nastojanjima ili nekim drugim osobinama. Na drugom kraju kontinuuma su pojedinci koji imaju eksternalni lokus kontrole. Kontrolu nad ishodima svoga ponašanja pripisuju snagama izvan sebe, snagama poput sreće, slučajnosti ili moćnijih drugih (Rotter, 1975, prema Bezinović, 1990).

Prvu skalu za mjerenje lokusa kontrole konstruirao je Rotter. Iako je on smatrao da je konstrukt lokusa kontrole stabilna, globalna i jednodimenzionalna varijabla ličnosti, veći broj istraživanja pokazao je da je konstrukt lokusa kontrole višedimenzionalan (Abramowitz, 1973, prema Bezinović, 1990). Neka recentna istraživanja faktorske strukture Rotterove skale (Golubović, 2001) izvještavaju o jednofaktorskom rješenju. Čini se da će nedoumice oko faktorske strukture konstrukta lokusa kontrole riješiti tek buduća istraživanja.

2. Opis skale

Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola (*Drinking Related Locus of Control Scale*, autora Keysona i Jande, 1972, prema Donovan i O'Leary, 1978) mjeri percepciju kontrole u svezi s pijenjem, nastalim problemima i apstinencijom. Skala je također poznata kao *Skala internalnog-eksternalnog lokusa kontrole uzimanja alkohola* (*Drinking Related Internal-External Locus of Control Scale, DRIE*).

Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola je razvijena iz Rotterovog konceptualnog modela i metode za mjerenje lokusa kontrole, prema kojima pojedinac percipira da li može sam kontrolirati i svojim postupcima determinirati zbivanja u svojoj okolini ili su ishodi važnih životnih događaja pod utjecajem slučajnih okolnosti, sudbine ili moćnijih drugih.

DRIE je konstruiran kako bi mjerio lokus kontrole specifično u vezi s problemima s alkoholom. Tako pojedinac koji smatra da je on sam odgovoran za probleme s alkoholom i da uspješnost apstinencije ovisi isključivo o njegovoj odluci da prestane piti ima internalni lokus kontrole uzimanja alkohola, dok pojedinac s eksternalnim lokusom kontrole uzimanja alkohola svoje probleme s alkoholom i ishode liječenja pripisuje snagama izvan sebe.

Iako su skalu konstruirali Keyson i Janda, Donovan i O'Leary provjerili su psihometrijske karakteristike skale, zbog čega se uz većinu nalaza spominju njihova imena. Skala ima visoke koeficijente pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije: Cronbach alpha i Kuder Richardson iznose .77, Spearman Brownov .70 (Donovan i O'Leary, 1978). Donovan i O'Leary (1978) dobili su faktorskom analizom tri faktora s vrijednostima karakterističnog korijena većim od 1.0, a koji objašnjavaju 65.2% varijance. Prvi faktor objašnjava 39.6% varijance, sadrži 7 čestica koje opisuju nemogućnost pojedinca da se odupre porivu za pićem i nazvan je intrapersonalnom kontrolom. Drugi faktor, interpersonalna kontrola, objašnjava 15.3% varijance, sadrži 7 čestica i opisuje nemogućnost osobe da se odupre interpersonalnim pritiscima. Treći faktor sadrži 3 čestice, objašnjava 10.3% varijance i odražava percepciju pojedinca da su njegovi problemi s alkoholom pod utjecajem treće osobe ili slučajnih okolnosti. Međutim, Hirsh, McCrady i Epstein (1997) nisu identificirali trofaktorsku soluciju skale, već su dobili jednu dimenziju koja opisuje osjećaj bespomoćnosti i nesposobnost apstinencije.

Provjerene su i razlike u rezultatima na Skali za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola između osoba s ovisnošću o alkoholu u procesu liječenja i nekliničke skupine ispitanika. DRIE je razlikovao skupine na nivou od .001, za razliku od Rotterove I-E skale. Mariano, Donovan, Walker, Mariano i Walker (1989) su utvrdili da je visok rezultat na skali DRIE povezan sa većim brojem fizičkih, socijalnih i psiholoških posljedica pijenja. Također su ustanovili da DRIE dobro razlikuje skupinu ovisnika o alkoholu s visokom razinom motivacije za promjenom i skupinu ovisnika sa niskom razinom motivacije za promjenom. Viša motivacija za promjenom i aktivna

uključenost u liječenje povezana je sa internalnim lokusom kontrole. Postoji i pozitivna povezanost između rezultata na DRIE i trajanja apstinencije (Mariano, Donovan, Walker, Mariano i Walker, 1989).

Rezultati na skali su također osjetljivi na promjene u funkciji tretmana: lokus kontrole postaje više internalan u funkciji tretmana, osobe sa izraženijom eksternalnom percepcijom kontrole uzimanja alkohola imaju veću vjerojatnost da napuste tretman prijevremeno (Jones, 1985). Koski-Jannes (1994) proveli su istraživanje u kojemu se pokazalo da je moguće govoriti o tome da osobe s internalnim lokusom kontrole uzimanja alkohola značajno manje napuštaju tretman, a i u slučaju odustajanja razdoblja recidiva su trajala kraće nego kod osoba koje su imale eksternalni lokus kontrole.

2.1. Uputa i način bodovanja

Skala sadrži 25 čestica, a svaka čestica dvije tvrdnje od kojih jedna izražava percepciju internalnog, a druga eksternalnog lokusa kontrole uzimanja alkohola. Skala ima format prisilnog odabira. Boduje se samo tvrdnje koje izražavaju eksternalni lokus kontrole (jednim bodom), što znači da veći rezultat na skali indicira veću eksternalnu orijentaciju – tj. izraženiju percepciju da su njegovi problemi s alkoholom pod utjecajem sreće, slučajnosti ili moćnijih drugih. Stoga se ukupni rezultat određuje kao jednostavna aditivna linearna kombinacija procjena na pojedinim česticama.

3. Psihometrijske osobine

Ispitivanje Gavrančić (2005) je provedeno u psihijatrijskoj bolnici Ugljan, jednom klubu liječenih alkoholičara u Zadru te u šest klubova liječenih alkoholičara u Splitu. Ispitanicima su bili podijeljeni upitnici te im je dana kratka uputa o svrsi istraživanja. Vrijeme ispunjavanja upitnika nije bilo ograničeno. Na kraju je ispitivač pogledao svaki upitnik da provjeri je li odgovoreno na sva pitanja. Ispitanicima koji nisu znali čitati pitanja je čitao sam ispitivač. U konačnici je ispitivanjem obuhvaćeno 73 ispitanika.

3.1. Faktorska struktura skale i faktorska valjanost

Nakon faktorskih analiza skale izlučena su četiri faktora koji nisu bili posve psihološki interpretabilni, a bilo je i slučajeva da su pojedine čestice imale zasićenja na nekoliko faktora. Budući je u istraživanjima provedenim ranije pokazano da je moguće govoriti o tri faktora provedena je i takva analiza. No i u ovom slučaju neke čestice su imale zasićenja na nekoliko

faktora, pa je, u konačnici, broj faktora ograničen na jedan. Međutim, kada je broj faktora bio ograničen na jedan, pokazalo se da 23 čestice imaju zadovoljavajuća zasićenja. Izlučeni je faktor pri tome objašnjavao 27.64% varijance, a takva je skala predstavljala reprezent konstrukta lokusa kontrole uzimanja alkohola na uzorku hrvatskih ispitanika.

3.2. Diskriminativnost skale

Rezultati ispitivanja Gavrančić (2005) pokazali su da je Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola na hrvatskome uzorku bila u relativno visokom stupnju diskriminativna

U tablici 1. se donose neki osnovni deskriptivni statistici skale.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici za Skalu za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola (skraćena verzija od 23 čestice)

M (aritmetička sredina)	6.9
C (medijan)	5.50
Sd (standardna devijacija)	5.50
Raspon	0 - 23
Relativni raspon	1
Fergusonov delta-koeficijent	1
K-S test normalnosti distribucije	$d = 0.17; p < 0.05$
(A)simetričnost	1.11
Spljoštenost	0.62

Distribucija rezultata na skali odstupala je od normalne pa stoga mjere centralne tendencije valja uzimati uz odgovarajući oprez. Dobivena je pozitivno asimetrična distribucija koja je oblikom leptokurtična (kurtosis = 0.62).

Raspon rezultata, relativni raspon rezultata i Fergusonov δ koeficijent osjetljivosti ($\delta = 1$) ukazuju da skala ima visoku osjetljivost.

3.3. Pouzdanost skale

Pokazalo se da skala ima relativno visoku pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach alpha = .88), a prosječna interkorelacija među česticama je također zadovoljavajuća. Unatoč tome valja povesti računa da neke čestice (1, 23 i 25) nemaju zadovoljavajuću nespurioznu korelaciju s ukupnim rezultatom.

Tablica 2. Koeficijenti unutarnje konzistencije Skale za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola (skraćena verzija od 23 čestice)

<i>Cronbach alpha</i>	.88
<i>Standardzirani alpha</i>	.88
<i>Prosječna korelacija između čestica</i>	.25

Uglavnom, prema dostupnoj literaturi, nema teoretskih postavki na osnovu kojih bi se konstrukt lokusa kontrole uzimanja alkohola trebao smatrati višedimenzionalnim, pa bi jednofaktorska struktura trebala govoriti u prilog faktorskoj valjanosti skale.

3.4. Konvergentna i divergentna valjanost

Kada se radi o konvergentnoj valjanosti, tada je računata korelacija između ukupnih rezultata na Skali za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola i općeg lokusa kontrole (Skala ekternalnosti). Vrijednost koeficijenta korelacije bila je 0.17, a nakon korekcije zbog atenuacije 0.19. Ti koeficijenti nisu bili značajni, pa izgleda da Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola mjeri percepciju kontrole pojedinca isključivo u području problema s alkoholom. Dakle, kada je riječ o procjenama konvergentne valjanosti tada valja provjeriti relacije ovog konstrukta s drugim teoretski povezanim konstruktima u području poremećaja povezanih uz alkohol.

U zaključku valja kazati kako se čini da Skala za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola mjeri specifično lokus kontrole uzimanja alkohola, a čini se da je, kad je riječ o poremećajima vezanima uz alkohol, bolje koristiti specifične mjere u odnosu na generalne mjere lokusa kontrole.

LITERATURA:

- AMERIČKA PSIHIJATRIJSKA UDRUGA (1996). *Dijagnostički i statistički priručnik za klasifikaciju duševnih poremećaja IV*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- BEZINOVIĆ, P. (1990). Percepcija osobne kompetentnosti, *Praktikum iz kognitivne i bihevioralne terapije*, Zagreb: DPH.
- DONOVAN, D.M., O'LEARY, M.R. (1978). The Drinking-Related locus of Control Scale: Reliability, factor structure, and validity, *Journal of Studies on Alcohol*, **9**, 759-784.
- GAVRANČIĆ, M. (2005). *Adaptacija i provjera nekih metrijskih osobina skale za mjerenje lokusa kontrole uzimanja alkohola*, Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju, Diplomski rad.
- GOLUBOVIĆ, V. (2001). *Automatske misli pri učenju, uspješnost studiranja i lokus kontrole*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet Zagreb, Odsjek za psihologiju, Diplomski rad.
- HIRSH, L.S., MCCRADY, B.S., EPSTEIN, E.E. (1997). The Drinking Related Locus of Control Scale: The factor structure with treatment – seeking outpatients, *Journal of Studies on Alcohol*, **58**, 162-166.
- JONES, J.W. (1985). Predicting patient's withdrawal against medical advice from alcoholism treatment center, *Journal of Substant Abuse*, **12**, 15-16.
- KOSHI-JANES, A. (1994). Drinking related locus of control as a predictor of drinking after treatment, *Journal of Addictive Behavior*, **19**, 491-495.
- MARIANO, A.J., DONOVAN, D.M., WALKER, P.S., MARIANO, M.J., WALKER, R.D. (1989). Drinking related locus of control and the drinking status of urban Native Americans, *Journal of Studies on Alcohol*, **50**, 331-338.
- PETZ, B. (1992). *Psihologijski rječnik*, Zagreb: Prosvjeta.

UPUTA:

Svrha ovog upitnika je ispitati na koji način, značajni društveni događaji utječu na različite osobe.

Uz svaki broj nalaze se dvije tvrdnje, označene slovom: a ili b. Molimo Vas odaberite jednu tvrdnju (isključivo jednu) za koju vjerujete da Vas najbolje opisuje. Provjerite jeste li odabrali baš onu tvrdnju za koju vjerujete da je istinita ili onu za koju bi željeli da je istinita.

Tvrdnje se odnose na Vaše stavove i uobičajena ponašanja: ne postoje točni i netočni odgovori. Molimo Vas, odgovarajte pažljivo, ali o niti jednoj tvrdnji ne razmišljajte predugo.

Provjerite jeste li popunili cijeli upitnik. Pod svakim brojem zaokružite slovo a ili b ispred one tvrdnje koja najbolje izražava Vaš stav ili ponašanje. U slučaju da ste otkrili kako su obje tvrdnje istinite, zaokružite onu u čiju točnost više vjerujete.

Također pri odabiru tvrdnji, nastojite ne biti pod utjecajem prethodnih odabira.

Možete početi.

1. a. Jedan od glavnih razloga zašto ljudi piju je to što se ne mogu nositi sa svojim problemima.
b. Ljudi piju jer ih okolnosti prisiljavaju.
2. a. Ideja da muškarca ili ženu supružnik navodi na piće je besmislena.
b. Većina ljudi ne shvaća da su problemi s alkoholom pod utjecajem slučajnih događaja.
3. a. U nekim situacijama se osjećam toliko bespomoćno da mi treba piće.
b. Apstinencija je samo stvar odluke da više ne želim piti.
4. a. Dovoljno sam jak da izdržim pritiske na poslu.
b. Problemi na poslu i kod kuće me tjeraju da pijem.
5. a. Osoba bez „dobrih kočnica“ ne može ostati trijezna.
b. Alkoholičari koji nisu uspješni u suzbijanju svojih problema s pićem, obično nisu iskoristili dostupnu pomoć.
6. a. „Neodoljiv poriv za pićem“ nije isprika za pijenje.
b. Često postoje okolnosti koje te prisile da piješ.
7. a. Toliko me uzrujavaju sitne prepirke da moram posegnuti za pićem.
b. Obično mogu izdržati sitne prepirke bez podizanja za pićem.
8. a. Uspješno prevladana ovisnost o alkoholu je pitanje uloženog truda, sreća ima malo ili ništa s tim.
b. Hoćeš li ostati trijezan, uglavnom ovisi o tome, da li ti okolnosti idu pod ruku.
9. a. Kada vidim bocu s alkoholom, teško mi se oduprijeti piću.
b. Nije mi nimalo teže oduprijeti se piću, kada sam blizu boce negoli kada nisam.
10. a. Svaka prosječna osoba ima utjecaj na to hoće li piti ili ne.
b. Često drugi ljudi navode osobu da pije.
11. a. Kada sam na zabavi gdje svi piju, mogu se oduprijeti piću.
b. Nemoguće mi se oduprijeti piću na zabavi gdje svi piju.
12. a. Oni koji uspješno apstiniraju, jednostavno imaju sreće.
b. Uspješno apstiniranje rezultat je uloženog truda i napornog rada (sreća ima malo ili ništa s tim).

13. a. Kada sam tjeskoban ili nesretan, osjećam se bespomoćnim oduprijeti piću.
b. Mogao bih prestati piti, kada bih to zaista želio.

14. a. Mogu se dobro zabaviti, kada sam trijezan
b. Ne mogu se dobro osjećati, ako ne pijem.

15. a. Kada je riječ o alkoholizmu, većina nas su žrtve sila koje ne možemo niti razumjeti, niti kontrolirati.
b. Preuzimanjem aktivne uloge u programu odvikavanja, možemo kontrolirati naše probleme s alkoholom.

16. a. Imam kontrolu nad alkoholom.
b. Kada se trebam oduprijeti alkoholu, osjećam se potpuno bespomoćnim.

17. a. Ljudi mogu prestati piti, ako to dovoljno jako žele.
b. Neki ljudi nikada neće moći prestati piti.

18. a. S dovoljno uloženeog truda možemo nadvladati ovisnost o alkoholu.
b. Alkoholičarima je teško imati kontrolu nad alkoholom.

19. a. Ako me netko ponudi pićem, ne mogu ga odbiti.
b. Dovoljno sam jak da odbijem ponuđeno piće.

20. a. Ponekad ne razumijem kako ljudi mogu imati kontrolu nad alkoholom.
b. Postoji direktna veza između toga koliko se ljudi trude i koliko su uspješni u odvikavanju od alkohola.

21. a. Mogu nadvladati svoj poriv za pićem.
b. Jednom kad počnem piti ne mogu stati.

22. a. Piće mi nije neophodno kako bi riješio svoj probleme.
b. Ja se naprosto ne mogu nositi sa svojim problemima, ukoliko prvo nešto ne popijem.

23. a. Većinu vremena ne mogu razumjeti zašto i dalje pijem.
b. U konačnici, ja sam kriv za svoje probleme sa alkoholom.

24. a. Ako to odlučim, mogu prestati piti.
b. Nisam dovoljno jak da bih prestao piti.

25. a. Opijanje je moj omiljeni oblik zabave.
b. Ne bi me smetalo da više nikada ne popijem još jedno piće.

HVALA NA SURADNJI !

UPITNIK KVALITETE ODNOSA S BRAĆOM I SESTRAMA U ODRASLOJ DOBI (K OBS)

Adaptirale: Vera Ćubela Adorić i Marina Jurkin

Priredile: Vera Ćubela Adorić i Marina Jurkin

1. Teorijska osnova

Odnos s bratom i/ili sestrom za većinu je ljudi vjerojatno najdugotrajniji interpersonalni odnos, što ga čini uistinu jedinstvenim. U normalnim okolnostima razvoja i kad dobna razlika nije prevelika, možemo očekivati da će potrajati gotovo cijeli naš životni vijek. U kasnijim periodima života braća i sestre su rijetke, možda i jedine osobe koje nas poznaju iz različitih perioda našeg života i s kojima uopće možemo razgovarati ne samo o svojim različitim prošlim iskustvima, nego i o vlastitoj stabilnosti i promjenama. Prema tome, ovaj odnos može biti vrlo važan za doživljaj vlastitog kontinuiteta i za subjektivnu dobrobit tijekom kasnijih perioda razvoja (Bedford, 1989; Brody, 1998; Cicirelli, 1991; Connidis, 2001; Norris i Tindale, 1994).

Dosadašnja istraživanja odnosa među braćom i sestrama fokusirala su se, međutim, uglavnom na ranije periode razvoja. Tek se u novije vrijeme, posebice zahvaljujući razvoju psihologije životnog vijeka, interes istraživača pomjera i na njegove karakteristike tijekom odrasle i starije dobi. Ta su istraživanja pokazala, između ostalog, da u kasnijim periodima razvoja pozitivni aspekti odnosa među braćom i sestrama postaju sve istaknutiji, dijelom zato što o negativnim aspektima odnosa s bratom ili sestrom (srdžba, rivalstvo, hostilnost) stariji ispitanici, čini se, nerado govore (Bedford, 1989, Stewart, Kozak, Tingley, Goddard, Blake i Cassel, 2001), ali i zato što se ti negativni aspekti s dobi doista reduciraju (Cicirelli, 1995; Connidis, 2001; Ćubela Adorić, 2006; Norris i Tindale, 1994).

Iako se ove spoznaje temelje, uglavnom, na analizi podataka iz intervjua i opažanju interakcije među braćom i sestrama, u novije su vrijeme učinjeni napori da se konstruiraju i instrumenti za mjerenje različitih aspekata tih odnosa, poput *Adult Sibling Relationship Questionnaire* (ASRQ, Stocker, Lanthier i Furman, 1995) i *Sibling Type Questionnaire* (STQ, Stewart i sur., 2001). Oba se upitnika temelje na ispitanikovoj procjeni različitih aspekata njegovog odnosa s bratom ili sestrom. Kod STQ se prikupljeni podaci koriste za identifikaciju tipa kojem, prema ispitanikovom iskazu, pripada odnos koji ima s bratom ili sestrom koji je procjenjivao (o tipovima ovih odnosa v. detaljnije kod Ćubela Adorić, 2006). ASRQ, s druge strane, omogućuje prvenstveno procjenu percipirane pozicije datoga odnosa u različitim

domenama (npr. komunikacija, emocionalna i instrumentalna potpora, sukobi, rivalstvo itd.). Pri njegovoj konstrukciji autori su krenuli s modificiranom verzijom postojećeg upitnika za djecu (*Sibling Relationship Questionnaire*, Furman i Buhrmester, 1985, prema Stocker, Lanthier i Furman, 1995). Njezina primjena u uzorcima mlađih odraslih pokazala je da neke dimenzije odnosa s braćom i sestrama koje su važne u djetinjstvu (npr. toplina, konflikti) ostaju važne i u kasnijim periodima, dok neke druge (npr. relativni status i moć) u odrasloj dobi više nisu salijentno obilježje ovog odnosa. Stoga konačna verzija ASRQ ne sadrži skalu statusa i moći. Preostale skale pokazale su zadovoljavajuću homogenost, test-retest pouzdanost i niske korelacije s mjerama socijalne poželjnosti. To su potvrdile i primjene ovog upitnika kod nas, uključujući – koliko je poznato – njegovu općenito prvu primjenu u dobno heterogenom uzorku odraslih (Ćubela Adorić i Jurkin, 2006). Karakteristike hrvatske verzije (KOBS) prikazane su u narednim odjeljcima.

2. Opis skale

KOBS se sastoji od 14 skala s ukupno 81 tvrdnjom koje opisuju različite aspekte percipiranog odnosa s bratom, odnosno sa sestrom: *prisnost* (6 čestica), *ljubav* (6 čestica), *poznavanje* (6 čestica), *prihvatanje* (6 čestica), *sličnost* (4 čestice), *divljenje* (6 čestica), *emocionalnu potporu* (6 čestica), *instrumentalnu potporu* (6 čestica), *dominaciju* (6 čestica), *natjecanje* (6 čestica), *antagonizam* (6 čestica), *svađanje* (5 čestica) te *favoriziranje od strane oca* (6 čestica) i *favoriziranje od strane majke* (6 čestica). U samom upitniku su čestice s pojedinih skala poredane po slučaju i čine jedinstven instrument, u kojem se nazivi pojedinih skala ne koriste (v. prikaz upitnika na kraju ovog priloga).

2.1. Uputa i način bodovanja

Svaka se tvrdnja na ovom upitniku procjenjuje na skali Likertova tipa s pet stupnjeva. Uz izuzetak čestica na skalama roditeljskog favoriziranja, sve ostale čestice boduju se u prikazanom smjeru, a ukupni rezultat na pojedinoj skali prosječna je vrijednost procjena na pripadajućim česticama. Stoga se teoretski raspon rezultata na tim skalama kreće između 1 i 5.

Na skalama majčinog i očevog favoriziranja odgovori se boduju tako da veći rezultat indicira veće percipirano favoriziranje bez obzira na njegov smjer, tj. nepostojanje favoriziranja (procjena 3) nosi 0 bodova, procjene 2 i 4 nose 1 bod, a ekstremne procjene (1 i 5) nose 2 boda. Ukupan rezultat je prosječna vrijednost tako bodovanih procjena na pripadajućim česticama. Dakle, teoretski, rezultati na ove dvije skale mogu varirati između 0 i 2.

U primjeni upitnika od ispitanika se traži da procjenjuje jedan odnos. Ako ispitanik ima više braće i/ili sestara, izbor odnosa koji će procjenjivati može se prepustiti njemu ili zadati, ovisno o nacrtu istraživanja. Radi jasnoće, hrvatska verzija ovog upitnika ima posebne forme za odnos s bratom i sa sestrom (u prilogu je navedena samo verzija za odnos s bratom).

3. Psihometrijske osobine

Upitnik je kod nas do sada primijenjen u skupini 147 studenata Sveučilišta u Zadru (91% djevojaka) i u dobno heterogenom uzorku odraslih iz različitih dijelova RH (104 muškarca i 125 žena u dobi od 35 do 72 godina). Pritom se vodilo računa o spolnom i dobnom sastavu dijade. Konkretno, polovina ispitanika u oba uzorka je procjenjivala odnos s bratom a polovina sa sestrom, a unutar tih podskupina je podjednak broj ispitanika procjenjivao odnos sa starijim i s mlađim bratom, odnosno sestrom.

U tablici 1. su navedeni deskriptivni statistici pojedinih skala u te dvije primjene. Dobiveni rasponi i standardne devijacije rezultata u oba uzorka ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost tih skala.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici i pouzdanost pojedinih skala upitnika KOBS u uzorcima studenata (N = 147) i odraslih (N = 229)

Skala	uzorak	M	min	max	SD	α
1. SVADE (čestice br. 4, 30, 31, 57, 58)	studenti	3.0	1.4	4.8	.80	.78
	odrasli	2.5	1	4.6	.78	.79
2. ANTAGONIZAM (čestice br. 7, 8, 34, 35, 61, 62)	studenti	2.9	1	5	.97	.88
	odrasli	2.0	1	4.5	.81	.84
3. NATJECANJE (čestice br. 15, 16, 42, 43, 69, 70)	studenti	1.8	1	4.7	.82	.85
	odrasli	1.6	1	3.8	.67	.80
4. DOMINACIJA (čestice br. 19, 20, 46, 47, 73, 74)	studenti	2.3	1	4.5	.78	.73
	odrasli	1.8	1	4.2	.72	.77
5. SLIČNOST (čestice br. 1, 27, 54, 81)	studenti	3.2	1	5	.98	.87
	odrasli	3.0	1	5	.92	.84
6. PRISNOST (čestice br. 2, 3, 28, 29, 55, 56)	studenti	3.3	1	5	1.02	.90
	odrasli	3.3	1.2	5	.92	.90
7. LJUBAV (čestice br. 5, 6, 32, 33, 59, 60)	studenti	3.9	1.3	5	.90	.93
	odrasli	3.9	1.2	5	.83	.91
8. DIVLJENJE (čestice br. 9, 10, 36, 37, 63, 64)	studenti	4.3	2	5	.58	.82
	odrasli	4.2	1.8	5	.62	.82
9. EMOCIONALNA POTPORA (čestice br. 13, 14, 40, 41, 67, 68)	studenti	3.8	1.2	5	.90	.88
	odrasli	3.7	1	5	.87	.88
10. INSTRUMENTALNA POTPORA (čestice br. 17, 18, 44, 45, 71, 72)	studenti	3.4	1	5	.81	.70
	odrasli	3.1	1	5	.94	.84
11. PRIHVAĆANJE (čestice br. 21, 22, 48, 49, 75, 76)	studenti	4.0	1.7	5	.76	.86
	odrasli	3.9	1.3	5	.69	.84
12. POZNAVANJE (čestice br. 25, 26, 52, 53, 79, 80)	studenti	3.8	1	5	.86	.90
	odrasli	3.5	1.3	5	.76	.86
13. OČEVO FAVORIZIRANJE (čestice br. 23, 24, 50, 51, 77, 78)	studenti	0.5	0	2	.63	.94
	odrasli	0.5	0	2	.63	.94
14. MAJČINO FAVORIZIRANJE (čestice br. 11, 12, 38, 39, 65, 66)	studenti	0.6	0	2	.61	.92
	odrasli	0.7	0	2	.64	.90
Dimenzija:						
Toplina (skale 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12)	studenti	3.7	1.3	4.9	.70	.96
	odrasli	3.6	1.4	4.8	.68	.97
Konflikti (skale 1, 2, 3, 4)	studenti	2.5	1.1	4.6	.69	.92
	odrasli	2.0	1	3.9	.62	.92
Rivalstvo (skale 13, 14)	studenti	0.6	0	2	.56	.94
	odrasli	0.6	0	2	.57	.93

Kao što se iz tablice 1. može vidjeti, sve su skale u obje primjene pokazale zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. O njihovoj homogenosti svjedoči i podatak da je u analizi latentne strukture pod modelom zajedničkih faktora kod svih skala u obje primjene izlučen jedan faktor sa svojstvenom vrijednošću većom od 1. Postotak objašnjene zajedničke varijance pritom se kretao između 32% kod skale instrumentalne potpore i 73% kod skale očeva favoriziranja u uzorku studenata, odnosno između 39 % kod skale dominacije i 74 % kod skale očeva favoriziranja u uzorku odraslih.

Kao i u prethodnim primjenama, dobivene su značajne korelacije između nekih skala, što sugerira da se percipirana kvaliteta odnosa s braćom i sestrama u četrnaest ispitivanih domena može objasniti manjim brojem dimenzija. To potvrđuju i rezultati eksploratorne analize latentne strukture cijelog upitnika u kojoj je, u oba uzorka, dobivena solucija s tri faktora. Dobivene solucije objašnjavaju oko 45% (u uzorku studenata) i 46% (u uzorku odraslih) zajedničke varijance čestica na ovom upitniku. U obje analize obrazac faktorskih zasićenja je visoko podudaran i u skladu s podacima koje o latentnoj strukturi ovog upitnika navode Stocker, Lanthier i Furman (1997). Na prvom izlučenom faktoru u obje analize značajna (tj. veća od .30) zasićenja imaju čestice koje pripadaju skalama prisnosti, ljubavi, sličnosti, poznavanja, prihvaćanja, divljenja, emocionalne i instrumentalne potpore. Ovaj faktor, koji objašnjava 24% zajedničke varijance u uzorku studenata i 25% zajedničke varijance u uzorku odraslih, jasno korespondira s dimenzijom koju su Stocker i suradnici (1997) nazvali „**toplina**“. Drugi izlučeni faktor u obje analize korespondira s dimenzijom koju su spomenuti autori nazvali „**konflikti**“: značajna zasićenja na njemu imaju čestice sa skala svađa, antagonizma, natjecanja i dominacije. Ovaj faktor objašnjava 11% zajedničke varijance kod studenata i 12% zajedničke varijance kod odraslih. Na trećem faktoru, koji objašnjava 10% zajedničke varijance kod studenata i 9% kod odraslih, značajna zasićenja imaju čestice s dvije skale roditeljskog favoriziranja. Ovaj faktor korespondira s dimenzijom koju su Stocker i suradnici (1997) nazvali „**rivalstvo**“.

Treba istaknuti da su, kao ulaznu matricu, spomenuti autori u svojim analizama koristili matricu korelacija između pojedinih skala a ne pojedinih čestica. Naše analize s takvom ulaznom matricom rezultirale su u osnovi istom, trofaktorskom solucijom koja je prikazana u tablici 2. Prvi faktor u tim solucijama jasno odgovara dimenziji topline, drugi faktor dimenziji konflikata, a treći faktor dimenziji rivalstva. Ovakve solucije sugeriraju da se u budućim primjenama rezultati na upitniku KOBS mogu sasvim opravdano izražavati i na tri skale, pogotovo ako nema posebne potrebe za konceptualnim razlikovanjem pojedinih aspekata topline, konflikta i rivalstva u odnosima među braćom i sestrama. Kao što se može vidjeti iz tablice 1., pouzdanost tako definiranih skala („dimenzija“) je, prema podacima iz ove dvije

primjene kod nas, vrlo visoka i u skladu je s podacima o kojima izvješćuju Stocker i suradnici (1997). Isto vrijedi i za osnovne deskriptivne statistike tako definiranih skala, koji su prikazani u donjem dijelu iste tablice.

U oba uzorka dobivena je značajna negativna povezanost između „topline“ i „konflikata“ (-.26 kod studenata i -.34 kod odraslih, oba $p < .01$), što je u skladu s prethodnim nalazima Stockera i suradnika (1997). Kod studenta je također dobivena razmjerno slaba ali značajna pozitivna povezanost „rivalstva“ s „konfliktima“ ($r = .18$, $p < .05$) i negativna s „toplinom“ ($r = -.29$, $p < .01$) (Ćubela Adorić i Jurkin, 2006).

Tablica 2. Latentna struktura upitnika KOBS u uzorcima studenata i odraslih: matrica faktorskih zasićenja pojedinih skala u Varimax soluciji

Skala	Uzorak studenata			Uzorak odraslih		
	r _{iF1}	r _{iF2}	r _{iF3}	r _{iF1}	r _{iF2}	r _{iF3}
Majčino favoriziranje	-.18	.09	-.88	-.11	-.02	-.89
Očevo favoriziranje	-.15	.06	-.87	.01	-.03	-.90
Svađe	-.12	.84	.16	-.23	-.78	-.02
Antagonizam	-.23	.86	.12	-.26	-.83	.03
Natjecanje	-.02	.73	-.29	-.12	-.82	.06
Dominacija	.01	.79	-.29	.05	-.81	-.13
Sličnost	.63	-.31	.17	.78	.13	.03
Prisnost	.90	-.05	.06	.89	.08	.04
Ljubav	.87	-.08	.05	.85	.26	-.06
Divljenje	.83	-.10	.09	.77	.25	-.05
Emocionalna potpora	.90	-.09	.04	.88	.13	.04
Instrumentalna potpora	.75	.15	.11	.76	-.07	.15
Prihvatanje	.71	-.39	.17	.74	.41	-.06
Poznavanje	.84	-.10	.12	.80	.04	.10
Svojtvena vrijednost	5.377	2.917	1.846	5.437	2.974	1.675
% varijance	38.4	20.8	13.2	38.8	21.2	12.0

F1 – faktor topline; F2 – faktor konflikata; F3 – faktor rivalstva

Analize efekata spolnog sastava dijade su, zbog malog broja muških ispitanika u uzorku studenata, provedene samo u uzorku odraslih. Utvrđeno je da se odnos sa sestrom procjenjuje

kao općenito prisniji i manje kompetitivan nego odnos s bratom, te da ispitanice općenito percipiraju manje natjecanja, a više odobravanja i rivalstva u odnosu s bratom ili sestrom nego ispitanici. K tome, percepcija majčinog favoriziranja je izraženija u odnosu između brata i sestre nego kod bilo kojeg drugog spolnog sastava dijade (Ćubela Adorić i Jurkin, 2006).

Faktor dobne razlike u odnosu na procjenjivanog brata ili sestru u uzorku odraslih nije, sam po sebi, utjecao na rezultate ni na jednoj skali, dok je kod studenata imao značajan efekt na rezultate na skalama dominacije, svađa, antagonizma i natjecanja; pritom su svi navedeni aspekti dimenzije „konflikata“ procijenjeni kao manje izraženi u odnosu sa starijim bratom ili sestrom nego u odnosu s mlađim bratom ili sestrom. U skladu s tim su i značajne negativne korelacije između rezultata na tim skalama i dobi brata, odn. sestre (između -.25 sa skalom dominacije i -.32 sa skalom svađa), koje su dobivene u istom uzorku. Kod odraslih nijedna od tih povezanosti nije značajna. Također, u oba uzorka, uglavnom nema značajne povezanosti između rezultata na pojedinim skalama KOBS i dobi samog ispitanika.

Sukladno u uvodu spomenutoj pretpostavci o važnosti odnosa s braćom i sestrama za samopoimanje, subjektivnu dobrobit i mentalno zdravlje, u uzorku odraslih utvrđeno je da su skale koje definiraju dimenziju topline u negativnoj korelaciji sa skalom *D-92* (Krizmanić i Kolesarić, 1994) (između -.14 i -.30) te sa skalama *socijalne usamljenosti i usamljenosti u obitelji* (Ćubela Adorić, 2004) (između -.14 i -.29), a u pozitivnoj korelaciji sa skalom *zadovoljstva životom* (Diener, Emmons, Larsen i Griffin, 1985) (između .19 i .32) i s Rosenbergovom (1965) skalom *samopoštovanja* (između .18 i .21). Za skale koje definiraju dimenziju konflikata dobiven je donekle sličan obrazac povezanosti, naravno obrnutog smjera, s navedenim mjerama *depresivnosti* (između .14 i .17), *usamljenosti u obitelji* (između .15 i .18) i *samopoštovanja* (između -.18 i -.22). Kao i u prethodnim istraživanjima (Stocker i sur., 1997), sve skale koje se odnose na dimenziju konflikata su u relativno slaboj, ali značajnoj korelaciji s Marlowe-Crowne skalom *socijalne poželjnosti* (između -.14 i -.30). Za razliku od ranijih nalaza o neznčajnoj povezanosti „topline“ i socijalne poželjnosti, pet od ukupno osam skala koje se odnose na tu dimenziju je u niskoj, ali značajnoj pozitivnoj korelaciji s Marlowe-Crowne skalom (između .14 i .22). Dvije skale roditeljskog favoriziranja nisu, međutim, u korelaciji ni s jednom od spomenutih mjera (Ćubela Adorić i Jurkin, 2006).

LITERATURA

- BEDFORD, V. H. (1989). Ambivalence in adult sibling relationships, *Journal of Family Issues*, **10** (2), 211-224.
- BRODY, G. H. (1998). Sibling relationship quality: its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, **49**, 1-24.
- CICIRELLI, V. G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum Press.
- CICIRELLI, V. G. (1991). Sibling relations in adulthood, *Marriage and Family Review*, **16**, 291-310.
- CONNIDIS, I. A. (2001). *Family ties and aging*. London: Sage.
- ĆUBELA ADORIĆ, V. (2006). Prisni odnosi u odrasloj i starijoj dobi, U: K. LACKOVIĆ-GRGIN i V. ĆUBELA ADORIĆ (ur.). *Odabrane teme iz psihologije odraslih* (str. 161-215). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- ĆUBELA ADORIĆ, V. (2004). Skala socijalne i emocionalne usamljenosti. U: A. PROROKOVIĆ, K. LACKOVIĆ-GRGIN, V. ĆUBELA ADORIĆ i Z. PENEZIĆ (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, 2 (str. 52-61). Sveučilište u Zadru.
- ĆUBELA ADORIĆ, V. i JURKIN, M. (2006). Qualities of sibling relationships from adolescence to late adulthood, (*rukopis*).
- DIENER, E., EMMONS, R. A., LARSEN, R. J. i GRIFFIN, S. (1985). The satisfaction with life scale, *Journal of Personality Assessment*, **49**, 71-75.
- KRIZMANIĆ, M. i KOLESARIĆ, V. (1994). *Priručnik za primjenu skale depresije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- NORRIS, J. E. i TINDALE, J. A. (1994). *Among generations: The cycle of adult relationships*. New York: W. H. Freeman and Company.
- STEWART, R. B., KOZAK, A. L., TINGLEY, L. M., GODDARD, J. M., BLAKE, E. M. i CASSEL, W. A. (2001). Adult sibling relationships: Validation of a typology, *Personal Relationships*, **8**, 299-324.
- STOCKER, C. M., LANTHIER, R. P. i FURMAN, W. (1997). Sibling relationships in early adulthood, *Journal of Family Psychology*, **11** (2), 210-221.

Sljedeći niz pitanja odnosi se na to kako Vi vidite aktualan odnos kojeg imate sa svojim bratom (ako imate više braće, izaberite jednog od njih odnos s kojim ćete dalje procjenjivati). Dakle, trebate procjenjivati kakav je Vaš odnos s njim sada, a ne kakav je bio u prošlosti!

Neka pitanja odnose se na to kakav je odnos Vaših roditelja prema Vama i tom bratu. Ako su Vam roditelji preminuli, molimo Vas da odgovorite kakav je njihov odnos prema Vama i bratu bio dok su oni bili živi.

Molimo Vas da pažljivo pročitate svako pitanje i na skali od 5 stupnjeva zaokružite onaj broj koji najbolje odgovara Vašem mišljenju.

1. Koliko toga Vi i Vaš brat imate zajedničkog?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

2. Koliko bratu govorite o stvarima koje su Vam važne?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

3. Koliko on Vama govori o stvarima koje su mu važne?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

4. Koliko se svadate s bratom?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

5. Koliko Vas brat smatra dobrim prijateljem?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

6. Koliko Vi njega smatrate dobrim prijateljem?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

7. Koliko Vi iritirate svog brata?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

8. Koliko on iritira Vas?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

9. Koliko Vas brat voli?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

10. Koliko Vi njega volite?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

11. Kome je, po Vašem mišljenju, vaša majka više naklonjena?

uglavnom	donekle	ni Vama,	donekle	uglavnom
Vama	Vama	ni bratu	bratu	bratu
1	2	3	4	5

12. Kome je, po mišljenju Vašeg brata, vaša majka više naklonjena?

uglavnom	donekle	ni Vama,	donekle	uglavnom
Vama	Vama	ni bratu	bratu	bratu
1	2	3	4	5

13. Koliko se Vaš brat trudi razveseliti Vas u situacijama kad se osjećate loše?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

14. Koliko se Vi trudite razveseliti brata kad se on osjeća loše?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

15. Koliko se natječete s bratom?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

16. Koliko se on natječe s Vama?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

17. Koliko Vam se brat obraća za pomoć u vezi s problemima koji nisu osobnog karaktera?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

18. Koliko se Vi njemu obraćate za pomoć u vezi s problemima koji nisu osobnog karaktera?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

19. Koliko Vi dominirate u odnosu s bratom?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

20. Koliko on dominira u odnosu na Vas?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

21. Koliko Vas brat prihvaća kao osobu?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

22. Koliko Vi njega prihvaćate kao osobu?

gotovo **vrlo**
nimalo 1 2 3 4 5 mnogo

23. Kome je, po Vašem mišljenju, vaš otac više naklonjen?

uglavnom	donekle	ni Vama,	donekle	uglavnom
Vama	Vama	ni bratu	bratu	bratu
1	2	3	4	5

24. Kome je, po mišljenju Vašeg brata, vaš otac više naklonjen?

uglavnom	donekle	ni Vama,	donekle	uglavnom
Vama	Vama	ni bratu	bratu	bratu
1	2	3	4	5

25. Koliko Vas brat poznaje?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
26. Koliko Vi poznajete njega?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
27. Koliko ste brat i Vi slični kao osobe?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
28. Koliko bratu govorite o svojim osjećajima ili osobnim problemima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
29. Koliko on Vama govori o svojim osjećajima ili osobnim problemima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
30. Koliko Vas brat kritizira?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
31. Koliko vi kritizirate njega?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
32. Koliko se osjećate bliski svom bratu?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
33. Koliko se on osjeća blizak Vama?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
34. Koliko često on čini stvari koje Vas ljute?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
35. Koliko često Vi činite nešto što njega ljuti?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
36. Koliko je, po Vašem mišljenju, Vaš brat postigao u životu?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
37. Koliko ste, po njegovom mišljenju, Vi postigli u životu?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
38. Koga, po Vašem mišljenju, vaša majka više podržava?
uglavnom donekle ni Vas, donekle uglavnom
Vas Vas ni brata brata brata
1 2 3 4 5
39. Koga, po mišljenju Vašeg brata, vaša majka više podržava?
uglavnom donekle ni Vas, donekle uglavnom
Vas Vas ni brata brata brata
1 2 3 4 5
40. Koliko možete računati na bratovu potporu u stresnim situacijama?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
41. Koliko on može računati na Vašu potporu u stresnim situacijama?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
42. Koliko je Vaš brat ljubomoran na Vas?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
43. Koliko ste Vi ljubomorni na njega?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
44. Koliko bratu dajete savjete u vezi s nekim praktičnim stvarima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
45. Koliko on Vas savjetuje u vezi s nekim praktičnim stvarima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
46. Koliko se Vaš brata postavlja zapovjednički prema Vama?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
47. Koliko se Vi postavljate zapovjednički prema njemu?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
48. Koliko prihvaćate način života koji Vaš brat vodi?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
49. Koliko on prihvaća Vaš način života?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
50. Koga, po mišljenju Vašeg brata, vaš otac više podržava?
uglavnom donekle ni Vas, donekle uglavnom
Vas Vas ni brata brata brata
1 2 3 4 5
51. Koga, po Vašem mišljenju, vaš otac više podržava?
uglavnom donekle ni Vas, donekle uglavnom
Vas Vas ni brata brata brata
1 2 3 4 5
52. Koliko znate o odnosima Vašeg brata s drugim ljudima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
53. Koliko on zna o Vašim odnosima s drugim ljudima?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo
54. Koliko Vi i Vaš brat razmišljate slično?
gotovo nimalo 1 2 3 4 5 vrlo mnogo

55. Koliko zaista razumijete svog brata?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

56. Koliko on razumije Vas?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

57. Koliko je Vaš brat sklon ne složiti se s Vama oko nečega?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

58. Koliko ste Vi skloni neslaganju s njim?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

59. Koliko mu pokazujete da Vam je stalo do njega?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

60. Koliko on Vama pokazuje da mu je stalo do Vas?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

61. Koliko je Vaš brat sklon „spustiti“ Vam?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

62. Koliko ste Vi skloni „spustiti“ njemu?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

63. Koliko se ponosite bratom?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

64. Koliko se on ponosi Vama?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

65. S kim je, po mišljenju Vašeg brata, vaša majka bliskija:

uglavnom s Vama	donekle s Vama	ni s Vama, ni s bratom	donekle s bratom	uglavnom s bratom
1 _____	2 _____	3 _____	4 _____	5 _____

66. S kim je, po Vašem mišljenju, vaša majka bliskija:

uglavnom s Vama	donekle s Vama	ni s Vama, ni s bratom	donekle s bratom	uglavnom s bratom
1 _____	2 _____	3 _____	4 _____	5 _____

67. Koliko s bratom razgovarate o svojim važnim odlukama?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

68. Koliko on s Vama razgovara o svojim važnim odlukama?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

69. Koliko Vaš brat pokušava biti bolji od Vas?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

70. Koliko Vi pokušavate biti bolji od njega?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

71. Koliko je vjerojatno da ćete se obratiti bratu ako trebate novčanu pomoć?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

72. Koliko je vjerojatno da će se on obratiti Vama ako treba novčanu pomoć?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

73. Koliko se Vaš brat drži superiorno u odnosu na Vas?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

74. Koliko se Vi držite superiorno u odnosu na njega?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

75. Koliko prihvaćate mišljenja svog brata?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

76. Koliko on prihvaća Vaša mišljenja?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

77. S kim je po, po mišljenju Vašeg brata, vaš otac bliskiji?

uglavnom s Vama	donekle s Vama	ni s Vama, ni s bratom	donekle s bratom	uglavnom s bratom
1 _____	2 _____	3 _____	4 _____	5 _____

78. Što Vi mislite, s kim je vaš otac bliskiji?

uglavnom s Vama	donekle s Vama	ni s Vama, ni s bratom	donekle s bratom	uglavnom s bratom
1 _____	2 _____	3 _____	4 _____	5 _____

79. Koliko poznajete mišljenja Vašeg brata?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

80. Koliko on poznaje Vaša mišljenja?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

81. Koliko su slični stilovi života koje vodite Vi i Vaš brat?

gotovo vrlo
nimalo 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 mnogo

UPITNIK SAMOEFIKASNOSTI ZA DJECU – SEQ-C

Adaptirale: Anita Vulić-Prtorić, Izabela Sorić, Valerija Kramar i Ivana Macuka

Priredile: Anita Vulić-Prtorić i Izabela Sorić

1. Teorijska osnova

Od objavljivanja prvog Bandurinog članka u časopisu "Psychological Review" (1977), samoefikasnost (self-efficacy) je postala je jedan od najčešće korištenih konstrukata u literaturi iz socijalne i kliničke psihologije te psihologije savjetovanja. Bandura (1977) određuje samoefikasnost kao *vjerovanje u sposobnost organiziranja i izvršenja akcija potrebnih da bi se ostvario određeni pretpostavljeni tip aktivnosti*.

Iako se pojmovi efikasnosti i kompetentnosti često mogu shvaćati i kao sinonimi, među njima ipak postoji izvjesna razlika u značenju. Dok se pod kompetentnošću podrazumijeva *posjedovanje* adekvatnih sposobnosti i kvaliteta, tj. kapaciteta da se djeluje na efikasan način, pod efikasnošću se podrazumijeva *moć* da se ostvari neki učinak. Kompetentnost odražava potencijal za djelovanje, dok efikasnost odražava konkretnu djelotvornost. Kompetentna osoba će najvjerojatnije biti i efikasna, efikasna osoba je sigurno kompetentna. Unatoč ovim neznatnim semantičkim razlikama, teoriju samoefikasnosti možemo smatrati i teorijom percepcije osobne kompetentnosti (Bezinović, 1988).

Prema Bandurinoj (1999) socijalno-kognitivnoj teoriji, pojedinci posjeduju osobni sustav koji im pomaže u ostvarivanju kontrole nad mislima, osjećajima, motivacijom i akcijama. Ovaj osobni sustav uključuje kognitivne i afektivne strukture i omogućava upotrebu mehanizama kojima će se opažati, regulirati i evaluirati ponašanje. Kroz procese osobne provjere, koji uključuju i percepciju samoefikasnosti, pojedinci procjenjuju vlastita iskustva i misaone procese.

Prema teoriji postoje dva osnovna tipa očekivanja:

(1) *očekivanje ishoda*, tj. uvjerenje da će neko ponašanje dovesti (ili neće dovesti) do željenog ishoda i

(2) *očekivanje osobne efikasnosti*, tj. uvjerenje pojedinca da je on sposoban (ili nije sposoban) realizirati potrebno ponašanje.

Očekivanja osobne efikasnosti bazirana su na četiri osnovna izvora informacija:

(1) *na iskustvima s osobnim učincima u sličnim situacijama*: autentična iskustva pojedinca sa sličnim situacijama imaju najveći utjecaj - prethodni uspjesi podižu situacijska očekivanja efikasnosti i obrnuto;

(2) *na opažanju uspješnosti drugih u sličnim situacijama* (indirektna iskustva): uspješnost drugih podiže nivo očekivanja osobne efikasnosti po modelu „ako mogu drugi, mogu i ja“;

(3) *na verbalnim uvjerenjima*: koliko će verbalna uvjerenja biti utjecajna ovisi o percipiranoj kompetentnosti izvora, o njegovoj atraktivnosti ili pak o povjerenju koje pojedinac ima u njega;

(4) *na emocionalnoj ili fiziološkoj uzbuđenosti*: ljudi osjećaju svoju pretjeranu visceralnu uzbuđenost ili neugodna emocionalna stanja (npr. anksioznost) kao smetnju efikasnom ponašanju i stoga u stanju takve uzbuđenosti imaju niži nivo očekivanja osobne efikasnosti. Kada treba obavljati aktivnosti koje iziskuju fizičku snagu ili izdržljivost, percipirana efikasnost je pod snažnim utjecajem stanja poput umora ili boli.

Očekivanja osobne efikasnosti variraju uzduž triju glavnih dimenzija: generalnosti, snage i veličine. *Generalnost* se odnosi na to koliko se iskustvo osobnog uspjeha ili neuspjeha koje utječe na očekivanje efikasnosti u ograničenim, specifičnim djelatnostima, generalizira na slična ponašanja ili kontekste. *Snaga* se odnosi na sigurnost osobe da može uspješno realizirati neka ponašanja (stupanj uvjerenja). *Veličina* očekivanja osobne efikasnosti u hijerarhiji ponašanja (stupnjevanj po težini zadatka) odnosi se na broj "koraka" u ponašanju za koje osoba misli da ih može uspješno realizirati.

2. Opis skale

Među skalama koje procjenjuju opću samoefikasnost važno mjesto ima skala opće samoefikasnosti Schwarzera i suradnika (1997; prema Ivanov i Penezić, 2000) koja mjeri opći i stabilan osjećaj osobne efikasnosti u suočavanju s različitim stresnim situacijama; Bezinovićeve skala za procjenu osobne kompetentnosti te skala generalizirane samoefikasnosti. Bandurina skala dječje samoefikasnosti odnosi se na procjene samoefikasnosti u različitim socijalnim situacijama, akademskom postignuću, samoregulaciji učenja, odmoru i izvannastavnim aktivnostima.

Upitnik samoefikasnosti za djecu (*Self-efficacy Questionnaire for Children - SEQ-C*) konstruirao je Peter Muris (2001), za ispitivanje dječjeg osjećaja samoefikasnosti u tri područja:

akadenskom, socijalnom i emocionalnom. Upitnik se sastoji od 24 čestice koje se mogu podijeliti na tri domene samoefikasnosti: (1) **socijalna samoefikasnost** (8 čestica) koja se odnosi na percipiranu sposobnost za odnose s vršnjacima te asertivnost; (2) **akademska samoefikasnost** (8 čestica) koja se odnosi na percipiranu mogućnost snalaženja u učenju i školskom gradivu, te na ispunjavanje školskih očekivanja; te (3) **emocionalna samoefikasnost** (8 čestica) koja se odnosi na percipiranu sposobnost suočavanja s negativnim emocijama.

Za potrebe ovog istraživanja korišten je izvorni upitnik od 24 čestice koji je, uz dozvolu autora Petera Murisa, preveden na hrvatski jezik (uz konsenzus 3 psihologa) i primijenjen u uzorku od 234 ispitanika.

2.1. Uputa i način bodovanja

Uputa za ispunjavanje upitnika nalazi se u gornjem dijelu upitnika, kratka je i djeci vrlo jasna. Ispitanici bilježe svoje odgovore na pripadajućoj ljestvici od 5 stupnjeva procjenjujući koliko se ponašanje opisano u tvrdnji odnosi na njih, pri čemu je 1 = uopće nije točno, a 5 = u potpunosti je točno. Primjena je pojedinačna ili skupna, vrijeme odgovaranja nije ograničeno, a u prosjeku iznosi 5 do 10 minuta, ovisno o dobi ispitanika i brzini čitanja.

Ocjenjivanje odgovora je objektivno: ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem zaokruženih brojeva pokraj tvrdnji i konačan zbroj se upiše u pripadajući kvadratić na upitniku (S = rezultat za subskalu socijalne samoefikasnosti, A = rezultat za subskalu akademske samoefikasnosti, E = rezultat za subskalu emocionalne samoefikasnosti, Σ = ukupan rezultat na skali).

3. Psihometrijske osobine

Psihometrijske karakteristike skale SEQ-C provjerene su na uzorku od 234 ispitanika u dobi od 13 do 18 godina ($M = 15.3$; $SD = 1.75$).

Eksploratorna faktorska analiza rezultata dobivenih skalom SEQ-C pokazala je tri faktora (eigen-vrijednosti: 3.2, 3.2, i 2.7) koji zajedno objašnjavaju 38.8% varijance. Provjera ovih triju faktora pokazala je da je većina čestica uvjerljivo zasićena namijenjenim faktorima, tj. da je faktorska struktura uglavnom identična originalnoj strukturi upitnika. Samo jedna čestica, pod rednim brojem 18. (*Nije mi teško reći prijatelju da se osjećam loše.*) imala je značajno veće zasićenje na faktoru *Socijalne samoefikasnosti* (0.589) nego na originalnom faktoru *Emocionalne samoefikasnosti* (0.146), tako da je u daljnjoj analizi ova čestica prebačena u subskalu Socijalne samoefikasnosti.

Pouzdanost skale SEQ-C provjerena je koeficijentima unutarnje konzistencije i prema dobivenim rezultatima radi se o skali zadovoljavajuće pouzdanosti. Psihometrijske karakteristike navedene su u tablici 1. Pouzdanost za cijelu skalu od 24 čestice iznosi **Cronbach alpha 0.87**.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni pokazatelji skale SEQ-C i njezinih subskala (S = socijalna samoeфикаsnost, A = akademska samoeфикаsnost, E = emocionalna samoeфикаsnost, SEQ-C = ukupan rezultat na skali) (N = 234)

	S	A	E	SEQ-C
Broj čestica	9	8	7	24
Raspon	15 - 45	8 - 40	8 - 35	35 - 114
Aritmetička sredina	35.0	26.3	23.2	84.9
SD (Standardna devijacija)	5.91	6.43	5.56	13.69
Prosječna korelacija među česticama	0.33	0.38	0.35	0.23
<i>Cronbach alfa</i>	<i>0.805</i>	<i>0.817</i>	<i>0.784</i>	<i>0.866</i>

Za provjeru konvergentne valjanosti skale SEQ-C izračunate su korelacije između rezultata dobivenih primjenom te skale i rezultata na Rosenbergovoj i Coopersmithovoj skali samopoštovanja. Dobivene su statistički značajne, pozitivne korelacije – s rezultatima u Coopersmithovoj skali samopoštovanja Pearsonov koeficijent korelacije je iznosio 0.56, a s rezultatima u Rosenbergovoj skali 0.64 (Kramar, 2004; Macuka, Kramar i Vulić-Prtorić, 2004).

Upitnik samoeфикаsnosti za djecu do danas je primijenjen u nekoliko istraživanja u kojima se pokazala njegova zadovoljavajuća osjetljivost, pouzdanost i konstruktna valjanost, te se može preporučiti njegova primjena u našoj populaciji (Kramar, 2004; Macuka i sur., 2004; Sorić, Vulić-Prtorić i Macuka, 2004; Kolar 2005).

Tablica 2. Redni broj čestica i njihova pripadnost pojedinoj subskali SEQ-C

SAMOEFIKASNOST	Zbrojiti čestice pod rednim brojem:	Ukupno tvrdnji
SOCIJALNA	2 + 6 + 8 + 11 + 14 + 17 + 18 + 20 + 23	9
AKADEMSKA	1 + 4 + 7 + 10 + 13 + 16 + 19 + 22	8
EMOCIONALNA	3 + 5 + 9 + 12 + 15 + 21 + 24	7

LITERATURA:

- BANDURA, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change, *Psychological Review*, **84**, 2, 191-215.
- BANDURA, A. (1999). A social cognitive theory of personality, u Pervin L. i John O. (eds) *Handbook of Personality*, New York: Guilford Publications, 154-196.
- BEZINOVIĆ, P. (1988). Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- IVANOV, L., PENEZIĆ, Z. (2000). Samoefikasnost: pregled teorije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, **39** (20), 113-142.
- KRAMAR, V. (2004). *Odnos samoefikasnosti, agresivnosti i obiteljskih interakcija kod djece osnovnoškolske dobi*, neobjavljena diplomatska radnja, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- KOLAR, Lj.(2005). *Odnos strategija suočavanja sa stresom, samoefikasnosti i školskog uspjeha učenika petih razreda*, neobjavljeni stručni rad, OŠ "I.G.Kovačić" Đakovo
- MACUKA, I., KRAMAR, V., VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2004). Validacija upitnika samoefikasnosti za djecu, rad prezentiran na XIV. *Danima psihologije u Zadru*, Knjiga sažetaka, str 81.
- MURIS, P. (2001). A brief questionnaire for measuring self-efficacy in youths, *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, **23** (3), 145-149.
- SORIĆ, I., VULIĆ-PRTORIĆ, A., MACUKA, I. (2004). Self-regulated learning, causal attributions and academic achievement, rad prezentiran na *Second European Conference on Positive Psychology*, Verbania Pallanza – Italija.

S E Q - C	Pažljivo pročitaj svaku tvrdnju i označi koliko se ta tvrdnja odnosi na tebe i to tako da zaokružiš broj koji označava tvoj odgovor. Odgovaraj brzo i ne razmišljaj predugo o postavljenim pitanjima.
------------------	---

1 = uopće NE 2 = uglavnom NE 3 = nisam siguran 4 = uglavnom DA 5 = u potpunosti DA

	TVRDNJE	odgovori
1.	Nije mi teško zatražiti pomoć od nastavnika kad „zapnem“ kod pisanja školske zadaće	1 2 3 4 5
2.	Lako mogu izraziti svoje mišljenje, čak i kada se druga djeca ne slažu sa mnom.	1 2 3 4 5
3.	Lako mi je samog sebe razveseliti kad mi se dogodi nešto neugodno.	1 2 3 4 5
4.	Lako se koncentriram na učenje i kad postoje druge zanimljive stvari oko mene.	1 2 3 4 5
5.	Lako mogu sam sebe smiriti kada sam jako uplašen.	1 2 3 4 5
6.	Lako se mogu sprijateljiti s drugom djecom.	1 2 3 4 5
7.	Nije mi teško naučiti zadano gradivo za test.	1 2 3 4 5
8.	Nije mi teško brbljati s nepoznatim osobama.	1 2 3 4 5
9.	Uspijevam se kontrolirati da ne postanem nervozan.	1 2 3 4 5
10.	Svaki dan uspješno završim sve svoje domaće zadaće.	1 2 3 4 5
11.	Nije mi teško uklopiti se u zajednički rad s drugim učenicima.	1 2 3 4 5
12.	Mogu lako kontrolirati svoje osjećaje.	1 2 3 4 5
13.	Lako mi je pažljivo pratiti svaki školski sat.	1 2 3 4 5
14.	Kad mi se ne sviđa nešto što druga djeca rade, lako im to mogu reći.	1 2 3 4 5
15.	Mogu sam sebe ohrabriti kada se osjećam tužno.	1 2 3 4 5
16.	Uspješan sam u svim školskim predmetima.	1 2 3 4 5
17.	Lako mogu drugoj djeci ispričati neki smiješni događaj.	1 2 3 4 5
18.	Nije mi teško reći prijatelju da se osjećam loše.	1 2 3 4 5
19.	Mojim uspjehom u školi mogu zadovoljiti očekivanja roditelja.	1 2 3 4 5
20.	Uspješno održavam prijateljstvo s drugom djecom.	1 2 3 4 5
21.	Lako mi je potisnuti neugodne misli.	1 2 3 4 5
22.	Uspješno rješavam testove u školi.	1 2 3 4 5
23.	Lako mi je spriječiti svađu s drugom djecom.	1 2 3 4 5
24.	Ne brinem se o onome što bi se moglo dogoditi.	1 2 3 4 5

S =	A =	E =	Σ =
-----	-----	-----	-----

IMENIK AUTORA

*(Abecednim slijedom su prikazane adrese priređivača
prikaza skala uključenih u Zbirku)*

Vera Ćubela Adorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: vcubela@unizd.hr

Marina Jurkin

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar

Ivana Macuka

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: ivana.moranduzzo@unizd.hr

Zvezdan Penezić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: zvezdan@unizd.hr

Ana Proroković

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: aprorok@unizd.hr

Izabela Sorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: isoric@unizd.hr

Ivana Tucak

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: itucak@unizd.hr

Anita Vulić-Prtorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: avulic@unizd.hr

Izdavač
Publisher
SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

Adresa uredništva / Address
Odjel za psihologiju
Sveučilište u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
Zadar, Hrvatska / *Croatia*
Tel. +385 (0)23/200-569, Fax. +385 (0)23/200-685

Kompjutorski slog / Layout
Zvezdan Penezić

Naklada / Edition
250 primjeraka / *250 copies*

Tisak / Printed by

